

Sobre a necesidade de reforma do Estado e/ou dalgunhas das súas institucións xurídicas fundamentais*

Sobre la necesidad de reforma del Estado y/o de algunas de sus instituciones jurídicas fundamentales

Concerning the need of State reform and/or that of some fundamental legal institutions

55 Regap

IÑAKI LASAGABASTER HERRARTE

Catedrático de Dereito Administrativo
Universidade do País Vasco

Recibido: 26/04/2018 | Aceptado: 12/06/2018

Regap

NOTAS

Resumo: Este artigo contén un comentario da obra *Memorial para la reforma del Estado*, integrada por 118 traballos, sistematizados en tres volumes, que foron realizados como homenaxe á actividade académica do profesor Muñoz Machado, salientando os elementos centrais dos debates que se suscitan ao longo dela.

Palabras clave: Fontes do dereito, autonomía, Administración, actividade da Administración, dereito europeo, dereitos fundamentais.

Resumen: Este artículo contiene un comentario de la obra *Memorial para la reforma del Estado*, integrada por 118 trabajos, sistematizados en tres volúmenes, que han sido realizados como homenaje a la actividad académica del profesor Muñoz Machado, resaltando los elementos centrales de los debates que se plantean a lo largo de ella.

Palabras clave: Fuentes del derecho, autonomía, Administración, actividad de la Administración, derecho europeo, derechos fundamentales.

Abstract: This article contains a comment on the paper entitled *Memorial on State reform*, that comprises 118 works systemized in three volumes, prepared as a homage to the academic activity of Professor Muñoz Machado, underlining the central elements of the debates put forward throughout it.

Key words: Sources of law, autonomy, Administration, Government activities, European law, fundamental rights.

A recente edición da obra *Memorial para la reforma del Estado*, en tres volumes, realizados como homenaxe á actividade académica do profesor Muñoz Machado, invita á reflexión

* Trátase dun comentario á obra *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado* (BAÑO LEÓN, J.M.ª (coord.), Centro de Estudos Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016).

ao condensar unha gran parte dos problemas que desde a perspectiva do dereito público están de actualidade.

Os tres tomos desta homenaxe constitúen unha obra excepcional. E isto cómpre dicilo porque recentemente se pode oír, en comisións de valoración de traballos científicos, que as obras homenaxe non conteñen traballos salientables ou que non deben considerarse como mérito. Isto faise de xeito contundente, por sistema, nunha decisión de plano, que considero inxusta e xuridicamente arbitraria. Outros exemplos poderían traerse a colación, pero estes tres tomos poñen claramente en evidencia o desafortunado da tese anterior. Como en todo traballo colectivo, haberá obras de maior ou menor consistencia ou significado, pero creo que neste caso todas elas presentan un contido científico destacado.

A obra contén un gran número de traballos, 118, e unha edición excepcionalmente coidada. Nas homenaxes sempre resulta complicado dar unha estrutura axeitada aos diferentes traballos que se presentan, debendo recoñecerlle o mérito ao editor polo esforzo que fixo en darlle unha estrutura sistemática á obra, sen dúbida nalgúns casos con dificultade ou forzándoa un pouco, pero obtendo un resultado evidentemente destacado. Trátase dunha edición moi coidada, na cal a forma de cita e a organización dos apartados teñen unha calidade moi destacada. O editor, que tamén é o autor do artigo introdutorio, fixo un traballo que certamente reflicte esa condición e o afecto e agradecemento que leva consigo.

Ao facer unha reflexión sobre un libro deste volume, e con artigos tan diversos, sería doado encher un montón de follas simplemente coa reprodución dos títulos das obras dos autores, e a reprodución dun *abstract* diminuto sobre elas. En cambio, non parece oportuno facer unha consideración deste tipo. Na obra hai outros aspectos que facilitan o labor de quen se enfronta a unha recensión, e eses aspectos son o destacado de moitos dos temas tratados polos autores e a alta cualificación destes últimos. Neste sentido, vaise optar por sinalar algúns dos elementos centrais dos debates que, expresamente ou de xeito implícito, subxacen nalgúns dos traballos, participando ás veces nese debate, non realizando polo tanto unha mera descrición do feito, senón facendo consideracións propias por parte do recensionista.

VOLUME I

O volume primeiro, despois da obrigada consideración da obra de Muñoz Machado, que describe José M.ª Baño León², titulada “La contribución de Santiago Muñoz Machado al derecho público español”, e que se acompaña dunha reflexión debida á sinatura do catedrático de Bolonia Luciano Vandelli, especialista e madrugador analista do Estado das autonomías co seu traballo “El ordenamiento autonómico español”, presenta unha lectura da obra de Muñoz Machado nun dos seus aspectos máis destacados, que é precisamente o Estado das autonomías. Realizada esta introdución, o traballo contén no seu volume primeiro seis apartados fundamentais na teoría do Estado, que comezan pola reflexión sobre problemas actuais da democracia representativa, á que sucede unha consideración sobre a Unión Europea, os dereitos fundamentais, o Parlamento, o Goberno, os tribunais de xustiza e o Tribunal Constitucional. Unha análise, polo tanto, da parte xeral do dereito público, podería

2 BAÑO LEÓN, J.M.^a, “Presentación”, *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. I, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 3-4.

dicirse, que se inicia cunha reflexión adecuada sobre algúns dos problemas que hoxe en día presenta a democracia representativa.

Ao analizar a democracia no sistema xurídico derivado da Constitución de 1978, Rafael Gómez Ferrer³ suscita algún dos problemas fundamentais aos cales se enfrenta a democracia na actualidade, destacando unhas liñas de actuación, tal como el sinala, dirixidas a unha mellora da democracia e que considera nucleadas en relación con tres cuestións fundamentais. A primeira é a necesidade de fortalecer o que denomina o sentido institucional entendendo por tal a concepción da vida política e da intervención nela non vinculada exclusivamente ao sistema de partidos, senón recoñecéndolle unha maior importancia á formación libre da opinión pública e ao máis axeitado funcionamento das estruturas políticas do Estado, especialmente do poder lexislativo. Neste sentido, chama a atención sobre a importancia do Parlamento, xa que, como máis tarde reflicte outro dos intervenientes na obra, é necesario acentuar a importancia da institución parlamentaria, hoxe obxecto de merecidas críticas, pero actor innegable e insubstituíble nas democracias actuais.

A segunda consideración que realiza Gómez Ferrer vai dirixida á loita contra a corrupción, elemento fundamental en todos os sistemas políticos, con reflexo en todos eles, ata o punto de que na Unión Europea se elaborou un informe sobre a loita contra a corrupción, xa que este fenómeno preocupa de xeito crecente a opinión pública e afecta substancialmente ao desenvolvemento das institucións políticas. É un fenómeno xeral, pero que nalgúns casos ten elementos ou aspectos que se poden considerar sistémicos. Os xuízos ás diferentes tramas de corrupción que se están a producir neste momento na Audiencia Nacional reflicten claramente a profundidade desta problemática. Internacionalmente púidose ver como as manifestacións producidas nos primeiros días de febreiro en Romanía obrigaron o seu Goberno a derogar unha lei que tiña como único obxectivo a eliminación da responsabilidade penal dos seus gobernantes corruptos.

O terceiro aspecto de necesaria consideración, que hai que saudar especialmente, é o relativo á comprensión do Estado, a síntese dos dous principios de liberdade e igualdade, que nestes últimos anos foron considerados de forma manifestamente descompensada, utilizando a liberdade como un xeito de eliminar as políticas de igualdade, coas consecuencias de miseria e limitación de dereitos da cidadanía. A necesidade de acentuar o desenvolvemento do Estado social, que iría desde as políticas que favoreceron as cláusulas abusivas nos contratos, os xuros de mora, as cláusulas solo e outras medidas similares, deben reconsiderarse, igual que o desenvolvemento da política educativa que se dirixa precisamente ao logro dunha maior igualdade entre as persoas. Estes efectos son verdadeiros *punctum dolens* no sistema democrático actual, cada un deles cunha importancia e significado diferentes, pero todos eles de necesaria consideración para unha concepción axeitada do sistema democrático.

Díez Picazo⁴ dedica a súa achega a realizar unha apoloxía da democracia representativa, tal como el mesmo a titula. O maxistrado do Tribunal Supremo introduce un debate de actualidade, normalmente reflectido nas páxinas dos xornais, de forma excesivamente simplista.

3 GÓMEZ-FERRER MORANT, R., "Reflexión sobre la concepción de la democracia en nuestro sistema jurídico", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. I, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 87-105.

4 DÍEZ-PICAZO, L. M.º, "Apología de la democracia representativa", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. I, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 105-114.

Trátase da utilización do termo “populismo” cando con el se está a facer referencia a moitas críticas xustificadas á democracia representativa e, en concreto, ao nacemento de forzas ou partidos políticos, de indubidable carácter democrático que reflicten formas de concepción da democracia, pero que se queren en certo sentido diabolizar coa utilización dese polisémico termo que é o de “populismo”. Todo iso despois da subida de Trump ao poder nos Estados Unidos, do *brexit*, da crise profunda de Europa, do ascenso de forzas de extrema dereita nos diferentes Estados europeos, nalgúns casos cunha forza que realmente é novidosa (Holanda, Francia, Austria, Alemaña) e noutros reflectindo unhas estruturas totalitarias (Hungría, Romanía), que desde a socioloxía xa foran apuntadas (Ulrich Beck).

Díez Picazo lembra a importancia do sistema da democracia representativa dalgúns dos seus caracteres máis importantes, resaltando algunhas cuestións que con frecuencia se esquecen na práctica política, en especial a importancia do papel dos parlamentarios, o seu carácter de representantes do pobo, da totalidade da cidadanía, tal como analizou destacadamente García Roca, e onde se acentúa como un elemento de primordial importancia a prohibición do mandato imperativo, mandato imperativo ao que o autor lle reconece unha importancia de gran calado, que desde aquí se comparte, ao dicir que “a prohibición do mandato imperativo é seguramente o núcleo último da representación política e ten implicacións moito máis ricas do que pode parecer a simple vista”⁵. Esta afirmación vese frecuentemente contestada na realidade hoxe en día. Pódese recordar sen esforzo como, nas últimas votacións producidas no Congreso dos Deputados para a elección de presidente do Goberno, os parlamentarios que non respectasen a disciplina do grupo parlamentario se podían ver sometidos a diferentes tipos de sancións, un exemplo doado e sinxelo de comprobar como a importancia deste compoñente da democracia representativa, a prohibición do mandato imperativo, estivo en cuestión e o segue estando hoxe en día tamén.

A importancia da democracia representativa vincúlase á dos partidos políticos, xa que é impensable que a sociedade actual se poida estruturar politicamente sen que existan uns partidos políticos, que constitúen precisamente os nervios que percorren esa estrutura política e que permiten que as diferentes ideoloxías se poidan expresar. Así nolo lembra o autor, acudindo a dous dos autores máis importantes nesta materia, Leibholz e García Pelayo, que trataron de xeito exemplar esta cuestión. A importancia dos partidos políticos e da democracia representativa debe vir acompañada tamén doutras cuestións de grande importancia. Unha delas é a importancia da lei como deliberación, é dicir, que a democracia representativa non se dissolve nunha maioría que se impón sen que exista un debate axeitado sobre as diferentes concepcións políticas subxacentes reflectidas na norma debatida. Estase a falar dunha forma de democracia, afastada da do abuso do decreto lei que se produciu recentemente no caso do Estado español, e que busca a razón de ser da lei na deliberación, o que por outra banda é tamén a propia razón de ser da categoría “reserva de lei”.

Fronte ás carencias que presenta na actualidade a democracia representativa, sinala o autor sen complexos que cómpre acudir a outras formas de democracia deostadas, que nalgúns sitios non obstante mostran unha gran virtualidade, e son as formas de democracia directa, democracia directa que se pode recoñecer nunha clave directamente política, como podería ser o caso suízo, ou que habería que entendela tamén como extensión das formas de intervención en relación coa Administración. Cada vez é maior a pretensión cidadá de participar

5 DÍEZ-PICAZO, L.M.ª, “Apología de la democracia representativa”, cit., 107.

nos distintos procedementos administrativos en materia de ordenación do territorio, urbanismo, medio ambiente, entre outras materias, aínda que a forma en que se realiza é moi limitada e en moitos casos unha mera aparencia.

O autor recorda tamén outra cuestión de importancia, como é a relación entre o representante e os seus representados. Algunhas propostas excesivas de vinculación de representantes e representados, esquecendo totalmente o anteriormente indicado sobre o “mandato imperativo”, non deben facer esquecer que existen nas democracias representativas institucións como o *recall*, que permite precisamente que na ruptura da confianza entre os representantes e o representado poida producirse unha reconsideración dos primeiros. Sobre estas cuestións trata o traballo de Díez Picazo, que pon en evidencia, como el mesmo lembra, que moitos feitos políticos, como o nacemento de Podemos, non é máis que o reflexo dun sistema político no cal esa dialéctica relación entre democracia representativa, función parlamentaria, partidos políticos e a vinculación representante-representados constitúe cuestións que sempre están no debate político, que nalgúns casos producen respostas da cidadanía que dan lugar a fenómenos ou procesos políticos de novo cuño.

A reforma da Constitución é un tema que subxace en todas as achegas realizadas neste capítulo introdutorio. As referencias a elas son concretas, como no caso de Brewer-Carias, ou máis xerais e abstractas (Pendás). Neste sentido, sería interesante reflectir a diferenza de posicións que se poden manifestar cando se trata da interpretación da Constitución. A reforma pode ser utilizada como un enfoque que no fondo intenta evitar interpretacións alternativas ao texto constitucional, que precisamente eviten a reforma ou avancen nun camiño en que os condicionantes impostos polas previsións da reforma constitucional non poidan impedir o debate político. O pluralismo de valores que caracteriza todas as normas constitucionais debería ter un reflexo nas teorías da interpretación. Non se comparten as concepcións en virtude das cales un dos principios constitucionais prima sobre todos os demais, cando a Constitución non o estableceu así, impedindo que se dean interpretacións que permitan ofrecer unha resposta ás propostas democráticas da cidadanía, utilizando o dereito como un instrumento de restrición, cando non negación, da democracia, e o dereito penal como resposta a reivindicacións políticas lexítimas e democráticas. Unha interpretación da Constitución deste tipo, e unha concepción plana do principio de legalidade, levan precisamente a que algúns problemas políticos se manifesten como insolubles. A afirmación de que toda ideoloxía ou enfoque é defendible en democracia impide precisamente unha concepción ríxida da Constitución, inmodificable, e unicamente interpretable nunha clave xurídica realizada polo Tribunal Constitucional, pero na cal se descoñece o papel que lle podería corresponder precisamente ao pobo no desenvolvemento desa interpretación. Non outra cousa está a suceder na actualidade se se atende á situación política producida en Cataluña.

A Unión Europea é atendida nos seguintes traballos, iniciando cunha consideración xeral sobre Europa e as modificacións que está a sufrir o seu desenvolvemento (Sosa Wagner e Fuertes⁶), para posteriormente pasar a analizar a primacía do dereito da Unión Europea

6 SOSA WAGNER, F., e FUERTES, M., “Europa y su metamorfosis”, *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. I, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 177-200.

(Sarrión Esteve⁷, Cobreros⁸ e Álvarez García⁹), a influencia do dereito europeo no dereito administrativo (Gimeno Feliú¹⁰, Mangas Martín¹¹ e Madrid Parra¹²) e o control de fronteiras (Fernández Rozas¹³).

A primacía do dereito da Unión Europea foi unha verdadeira conquista do sistema xurídico comunitario, que segue recibindo unha importante atención doutrinal, neste caso provocada pola relación existente entre o dereito europeo e os dereitos fundamentais. En concreto, á luz das teorías do pluralismo constitucional e do constitucionalismo multinivel, suscítase a cuestión de se o dereito europeo prima tamén sobre os dereitos fundamentais garantidos constitucionalmente. Isto leva á análise de diferentes preceptos dos tratados institutivos, en concreto do artigo 6 do TUE e do artigo 51.1 da Carta de Dereitos Fundamentais da Unión Europea. A afirmación realizada polo Tribunal de Xustiza no caso *Melloni*, onde afirma sen rodeos a primacía do dereito da Unión Europea, non impide que vía interpretación, cando a acción interna non estea totalmente determinada polo dereito da Unión Europea, existindo marxe de manobra por parte dos Estados, nese caso se posibilitaría a aplicación da norma constitucional interna¹⁴. De acordo co artigo 53 da Carta de Dereitos Fundamentais da Unión Europea, non se posibilita a aplicación, con carácter xeral, do estándar de protección interna, que soamente se poderá aplicar no caso de que exista unha norma de estándar interno de protección das persoas que sexa superior e a aplicación desa norma interna e dese estándar non afecte á autonomía, primacía e efectividade do dereito da Unión Europea¹⁵.

A forma en que a primacía do dereito comunitario pode afectar á repartición interna de competencias é ilustrada por Álvarez García¹⁶ á luz da normativa relativa aos controis técnicos obrigatorios aplicables aos vehículos de motor. Recoñecendo inicialmente que o Tribunal Constitucional sinalara que o dereito europeo e a súa execución non poden afectar á repartición competencial establecida na Constitución e nos estatutos (STC 252/1988), engade a continuación que, á luz da normativa reguladora da homologación de vehículos de motor,

-
- 7 SARRIÓN ESTEVE, J., "Supremacía constitucional y primacía del Derecho de la Unión Europea tras el caso Meloni", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. I, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 201-220.
 - 8 COBREROS MENDAZONA, E., "La aplicación del principio de primacía del Derecho de la Unión Europea por la Administración", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. I, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 221-252.
 - 9 ÁLVAREZ GARCÍA, V., "La primacía del Derecho Comunitario sobre la jurisprudencia constitucional española y su efecto recentralizador: el caso de los controles técnicos sobre los vehículos de motor", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. I, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 253-278.
 - 10 GIMENO FELIÚ, J.M.ª, "Administración pública y Derecho Administrativo en la Unión Europea: la consolidación de un modelo de uniformización jurídica", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. I, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 279-302.
 - 11 MANGAS MARTÍN, A., "España y las reformas en la Unión Europea: de la política al Derecho", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. I, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 303-320.
 - 12 MADRID PARRA, A., "Uso de las nuevas tecnologías en la construcción del mercado interior europeo", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. I, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 321-352.
 - 13 FERNÁNDEZ ROZAS, J.C., "Control de fronteras, asilo e inmigración en la Unión Europea: un conflicto competencial no resuelto", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. I, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 353-378.
 - 14 SARRIÓN ESTEVE, J., "Supremacía constitucional y primacía del Derecho de la Unión Europea tras el caso Meloni", cit., pp. 213 e 214.
 - 15 SARRIÓN ESTEVE, J., "Supremacía constitucional y primacía del Derecho de la Unión Europea tras el caso Meloni", cit., pp. 217 e 218.
 - 16 ÁLVAREZ GARCÍA, V., "La primacía del Derecho Comunitario sobre la jurisprudencia constitucional española y su efecto recentralizador: el caso de los controles técnicos sobre los vehículos de motor", cit., pp. 253-278.

se produciu unha modificación de concepción, xa que as normas técnicas ditadas pola Unión Europea afectan realmente á repartición de competencias. Ilustrando este feito, sinálase que a homologación do tipo de vehículos de motor e a verificación da conformidade da produción deste tipo de produtos son competencias diferentes; a primeira correspóndelle ao Estado e a segunda correspóndelles ás comunidades autónomas.

Isto é froito da STC 14/1994, na que se recoñecen as competencias da Generalitat de Cataluña nesta materia. Hai que sinalar que o Tribunal Constitucional considera a homologación como materia de tráfico e seguridade viaria e a verificación como materia de seguridade industrial. Desde logo, a repartición de ambas as dúas materias, a homologación en xeral e a verificación en concreto, entre as materias de seguridade viaria e seguridade industrial, pode suscitar dúbidas razoables, tal como o evidencia tamén a existencia dos dous votos particulares que acompañan a citada sentenza.

A partir desta descrición, Álvarez García sinala como a Directiva 2007/46/CE, que crea un marco de homologación dos vehículos de motor e dos remolques, sistemas, compoñentes e medidas técnicas independentes destinados aos ditos vehículos, é unha norma que pode afectar á repartición competencial por dúas ordes de motivos. En primeiro lugar, porque a directiva se conceptúa como unha medida en materia de “seguridade viaria”. A consecuencia de definir esa directiva como de seguridade viaria podería ter consecuencias no ámbito interno. Noutras palabras, se en Europa en materia de seguridade viaria a homologación dos vehículos e a verificación dun vehículo en concreto se podería repartir entre seguridade viaria e seguridade industrial, ou se debe formularse que ambas as dúas actividades formen parte da seguridade viaria. Esta interpretación podería atopar engarzamento na STC 33/2005, FX 4.

Agora ben, enténdese que o Tribunal Constitucional o que fai nesta sentenza, cando se atopa ante a necesaria diferenciación entre as actividades consideradas como “seguridade viaria” e as consideradas como “seguridade industrial”, busca como argumento a conceptualización que destas categorías teña o dereito europeo, que así lle servirá para definir a súa postura. Neste sentido, quizais cabería sinalar que a normativa europea pode ser un argumento máis para concretar se unha determinada actividade forma parte dunha materia competencial ou doutra, pero enténdese que da xurisprudencia constitucional non deriva unha obriga neste sentido. Por outra banda, o elemento máis destacado estaría en que a definición da autoridade de homologación e de verificación se considera que é única para todo o Estado, de acordo co Real decreto 750/2010. A consecuencia neste caso, se se interpreta que a Directiva 2007/46/CE obriga a este resultado, é máis preocupante, xa que significaría que a norma europea, ao exixir a existencia dunha única autoridade en todo o Estado, afectaría á repartición de competencias interna e en concreto significaría a eliminación das competencias executivas nas funcións de verificación. Deste xeito, estaríase a recoñecer que as normas europeas poden variar a repartición interna de competencias constitucionalmente establecida, modificando así mesmo a xurisprudencia do Tribunal Constitucional. Ante esta teoría, caberían dúas obxeccións: unha primeira ao fío do caso en concreto e unha segunda de carácter máis xenérico.

A análise da Directiva 2007/46/CE enténdese que non permite chegar á conclusión que se formula no traballo. O seu artigo 44 é interpretable e non parece establecer de xeito claro e determinante que soamente poida haber unha autoridade de homologación e á súa vez de verificación duns medios de transporte. Por outra banda, é importante constatar como,

Regap

NOTAS

noutros Estados europeos de organización federal, a transposición da directiva non levou precisamente a un proceso de centralización. Este é o caso da norma alemá de transposición da directiva. Esta norma aprobada o 3 de febreiro de 2011, e que se titula, no seu artigo segundo, regulador das autoridades de autorización, establece que para as autorizacións individuais as competentes serán as instalacións determinadas polo dereito de cada *Land*. Mentres que as autoridades de autorización para casos de homologación serán as correspondentes á autoridade federal (así di o Regulamento “EG-Fahrzeuggenehmigungsverordnung vom 3. Februar 2011 (BGBl. I S. 126), die durch Artikel 7 der Verordnung vom 23. März 2017 (BGBl. I S. 559) geändert worden ist” que a competencia de autorización corresponde ás autoridades federais ou do *Land* de acordo co seguinte criterio:

(1) Genehmigungsbehörde für Typgenehmigungen und Genehmigungen für den Verkauf, das Anbieten zum Verkauf oder die Inbetriebnahme von Teilen oder Ausrüstungen, von denen ein erhebliches Risiko für das einwandfreie Funktionieren von Systemen ausgehen kann, die für die Sicherheit des Fahrzeugs oder für seine Umweltwerte von wesentlicher Bedeutung sind (Autorisierung von Teilen oder Ausrüstungen), ist das Kraftfahrt-Bundesamt.

(2) Genehmigungsbehörde für Einzelgenehmigungen sind die nach Landesrecht zuständigen Stellen).

Se se entendeu ben a proposta, a directiva citada non produce as consecuencias que se formulan e o Real decreto 750/2010 parece que máis ben aproveitou a ocasión para asumir competencias que, de acordo coa repartición competencial, non lle corresponderían, sempre segundo a xurisprudencia do Tribunal Constitucional. Por outra banda, tamén sería posible formular que, mesmo asumindo a necesidade dunha única institución competente nesta materia, a organización desta institución podería producirse por acordo entre as comunidades autónomas, cunha organización interna por elas determinada, sen que se precisase que a institución ou o órgano fose determinado polo Estado. Así, poderían crearse consorcios ou fundacións, de acordo coas previsións establecidas nos capítulos sexto e sétimo do título segundo, e capítulo terceiro do título terceiro, da Lei 40/2015.

O traballo de Álvarez García expón en todo caso unha cuestión de primeiro rango e importancia, como é a relativa ás consecuencias que na repartición interna de competencias entre Estado e comunidades autónomas poida ter unha norma europea. Neste aspecto, enténdese que as normativas europeas non poden levar a un resultado ou son interpretadas de tal maneira que produzan unha modificación da repartición interna de competencias que xere unha modificación constitucional en definitiva. No caso alemán hai que destacar que as competencias de execución lles corresponden aos *Länder*, polo que a normativa europea que levase a un resultado de eliminación destas competencias executivas dos *Länder* nunha serie de materias sería dificilmente aceptable desde unha perspectiva constitucional. Tamén é certo que esta posible contradición entre a normativa europea e a normativa constitucional interna podería ser resolta dun xeito máis doce e sen chegar ao conflito, propondo, tal como se dixo, solucións producidas polo acordo entre comunidades autónomas e, polo tanto, respectuosas coa autonomía.

Como terceiro apartado dentro dos artigos dedicados ao Estado e a Unión Europea, atópase o relativo á influencia do dereito europeo no dereito administrativo. Sobre este tema escriben especialistas de diferentes ramas do coñecemento, podendo atoparse xunto ao catedrático de Dereito Administrativo Gimeno Feliú os catedráticos de Dereito Internacional Público

Mangas Martín; de Dereito Mercantil Madrid Parra; ou de Dereito Internacional Privado Fernández Rozas. Este apartado evidencia que, ao facer referencia ao dereito administrativo, se trata de analizar instrumentos xurídicos que xa non quedan exclusivamente en mans dos especialistas en materia de dereito administrativo, senón que se expande a outras ramas do dereito. Neste momento é dramática a situación das fronteiras, onde ao analizar a súa situación, e a normativa de asilo e inmigración, se fai totalmente preciso atender ás categorías do dereito administrativo que resultan aplicables nesta cuestión, procedendo á súa análise un especialista en dereito internacional privado.

Dito isto, interesa chamar a atención sobre o traballo de Gimeno Feliú. Nel analiza o autor en xeral a influencia do dereito administrativo europeo e do desenvolvemento do ordenamento xurídico comunitario sobre os dereitos internos e en especial sobre o dereito administrativo. Para iso remite ás plumas máis autorizadas nesta materia no ámbito europeo, debendo salientar necesariamente a obra de Muñoz Machado, iniciador de moitas destas reflexións, xunto ao que cabería citar a Barnes e Alonso García. Esta análise xeral complétaa con dous aspectos particulares de especial interese. Por unha parte, a consecuencia que ten na orde interna a transposición da Directiva europea de servizos. Xunto a esta transposición, resalta a importancia que no ámbito da contratación administrativa teñen os requirimentos europeos de previsión de recursos administrativos que afectan ao modelo de xustiza administrativa. Certamente, a normativa europea, en concreto a Directiva de servizos e a relativa á contratación administrativa, tivo unha importante incidencia no dereito administrativo, aínda que tamén habería que recalcar que algunha destas liberdades, non as tan estritamente económicas, non se viron acollidas nos ordenamentos internos coa suficiente forza e, por outra parte, as políticas públicas tampouco se dirixiron a garantías. Este sería o caso da política urbanística, a falta de garantías do dereito de propiedade derivada da utilización dalgunhas figuras do dereito urbanístico, e a ausencia de resposta por parte da Administración pública ante estes feitos. É máis, o propio Parlamento Europeo, nas súas comisións de investigación, ao interesarse ante as autoridades valencianas ou do Estado para tratar sobre estas cuestións, e os dereitos de moitas persoas de cidadanía europea, propietarias de segundas residencias en zonas turísticas, víronse desatendidos. Os propios informes do Parlamento europeo evidenciano con rotundidade. Neste sentido, pode considerarse a existencia dun desequilibrio na primacía de dereitos e principios do ordenamento xurídico europeo, segundo a quen afecten e en que ámbitos da actividade administrativa.

Gimeno Feliú chama a atención en relación coa afirmación, moitas veces plana, da desaparición das autorizacións previas. Cómpre lembrar que o marco xurídico xeral que establece a directiva, sendo un dos seus eixes fundamentais a simplificación administrativa, recorda que a indubidable eliminación da existencia de autorización administrativa previa non debe facer esquecer que esta non elimina as exigencias de autorización derivadas de normativas sectoriais, tal como poden ser a da enerxía ou a ambiental. Nestes, a propia normativa comunitaria establece a necesidade de manter esas autorizacións previas, reflexo necesario do principio de precaución, da acción preventiva da Administración, tal como recorda Gimeno Feliú¹⁷.

Refírese tamén o autor á transferencia do risco operacional cando se trata de certo tipo de contrato e a modificación da actuación de inspección das administracións públicas, lembrando

17 GIMENO FELIÚ, J.M.º, "Administración pública y Derecho Administrativo en la Unión Europea: la consolidación de un modelo de uniformización jurídica", cit., p. 294.

a importancia que teñen nesta materia os aspectos relativos ao control de déficit público. Esta transferencia do risco operacional, sobre a que oportunamente chama a atención o autor, desgraciadamente é sempre contestada por unha realidade que se resiste a respectar estas normas, tal como se pon de manifesto coas obrigas económicas que o Estado deberá asumir como consecuencia da construción dalgunhas infraestruturas administrativas, sobre todo autoestradas, onde a transferencia de risco operacional non se produciu.

A segunda cuestión que analiza especialmente o autor, derivada do dereito á boa administración e do dereito á tutela xudicial efectiva, dereitos recoñecidos no ordenamento xurídico comunitario, é a relativa á previsión de recursos administrativos fronte ás resolucións en materia de contratación pública. A necesidade de adoptar nos procedementos de adxudicación de contratos públicos medidas provisionais dirixidas á suspensión do procedemento, e a brevidade que require a resposta nestes procesos, levou a enfoques destas vías de resolución administrativa de conflitos de intereses que, tal como sinala Jimeno Feliú, deberían trasladarse a outros ámbitos do dereito administrativo. É necesario prever un sistema administrativo no cal o exercicio dos dereitos conferidos polo ordenamento xurídico non sexa case imposible na práctica ou dunha dificultade excesiva¹⁸. A iso habería que engadir que as resolucións administrativas deberían estar motivadas dun xeito simple e ordenado, de forma que a formulación do recurso fose sinxela, rápida e puidese dar unha idea “ben fundada” da infracción que puidese producirse no proceso¹⁹.

A profesora Mangas Martín realiza unha análise da relación existente entre o proxecto europeo e a política que se levou a cabo no Estado español, facendo unha reflexión diferenciada entre o que, copiando da economía, podería denominarse a macro e a micropolítica. Partindo da importancia que ten o proxecto europeo no proceso de modernización do Estado español, non se esqueza que o ingreso se produce en 1986 e que a Constitución entrou en vigor oito anos antes. Na evolución do proxecto europeo, o Goberno español realiza unha política de apoio importante ás reformas que se van producindo ata chegar á Unión Europea, manifestándose un constante espírito proeuropeísta. A cidadanía tamén ten unha percepción similar, froito indubidable da política governamental na materia, pero tamén dos beneficios que derivan do ingreso na Unión Europea, especialmente vía fondos de cohesión. Outra apreciación evidénciase non obstante cando a crise económica afecta a Europa, e especialmente aos sectores máis desprotexidos da poboación. Esta crise económica pon de manifesto unha das debilidades europeas, o abandono da política social e a defensa dunha Europa onde a libre competencia se considera o factor fundamental de existencia e estímulo desa propia unidade.

Estes aspectos negativos do proceso de formación da Unión Europea non adoitan ser en xeral resaltados nas análises académicas, aínda que a realidade os evidenciou dun xeito moi rotundo. A autora analiza o que dá en chamar a crise de confianza no desenvolvemento da Unión Europea, recorda as propostas de realizar unha nova reforma dos tratados, salientando como, no proceso europeo de integración, a necesidade de reformas nos tratados institutivos

18 GIMENO FELIÚ, J.M.º, “Administración pública y Derecho Administrativo en la Unión Europea: la consolidación de un modelo de uniformización jurídica”, cit., p. 298.

19 GIMENO FELIÚ, J.M.º, “Administración pública y Derecho Administrativo en la Unión Europea: la consolidación de un modelo de uniformización jurídica”, cit., p. 299.

e as adaptacións dos Estados a estas reformas constitúen elementos característicos do mesmo proceso de integración que se aceptan de forma non traumática²⁰.

Fronte a este dinamismo e viveza da normativa europea, constata a autora o inmovilismo das constitucións internas, en concreto da española de 1978. Xunto a esta análise, que en xeral a autora considera positiva, do compromiso europeo do Goberno do Estado, sinala a frecuencia con que o Reino de España é condenado polo incumprimento da normativa europea, ou as múltiples ocasións en que o Tribunal de Xustiza ditou importantes sentenzas pondo de manifesto unhas políticas internas pouco respectuosas coas políticas europeas e cos dereitos que á cidadanía se lle recoñecen nese marco. Para iso resalta algún dos supostos, entre os que cabería salientar os relativos á inmigración irregular (C-261/08), as cláusulas abusivas (C-40/08), o canon sobre copia privada (C-467/08), a protección social dos traballadores a tempo parcial (C-385/11) ou a sentenza sobre o dereito ao esquecemento (C-131/12) e a máis recente sobre os contratos hipotecarios (C-415/11), entre outros moitos. Ademais destes casos concretos, da súa transcendencia e importancia, revela a autora e cualifica o Estado español como socio incumplidor sistémico das súas obrigas europeas²¹, o que xustifica cuns reveladores datos sobre os procedementos de infracción en que se viu afectado. Todo isto evidencia que o Estado español foi un bo socio político; non obstante, manifestou unha importante desidia no cumprimento das obrigas contraídas coa Unión²².

Madrid Parra, desde a perspectiva do dereito mercantil, analiza o uso das novas tecnoloxías na construción do mercado da Unión Europea, considerando a normativa reguladora do que podería definirse como construción dun mercado dixital único no marco do mercado interior europeo. Resalta o contido dos regulamentos 900/2014 e 524/2013, e a Directiva 2013/11, normas todas elas coas cales se pretende dar resposta ao denominado reto establecido pola Axenda Dixital para Europa, iniciativa que define como emblemática para a Europa de 2020²³. Esta normativa está dirixida a aumentar a confianza de consumidores e de empresas no mercado dixital, sendo especialmente destacable nela a procura de sistemas de resolución alternativa de litixios. Sobre as bondades e erros do sistema, o autor remítese ao veredicto irresistible do tempo, que establece as bondades e os erros do sistema.

O capítulo cuarto recolle as achegas en materia de dereitos individuais e sociais, ao sinalar que, como corresponde a esta época de crise económica e de debilitación aguda do Estado social, a preocupación por esta materia provoca que haxa dúas achegas sobre esta, como son a relativa aos dereitos sociais de carácter xeral (Lafuente Benaches²⁴) e as implicacións que da configuración do Estado social na Constitución derivan en época de crise (Menéndez Sebastián²⁵). De forma parella, a preocupación ambiental leva a que se analice a evolución do dereito ao medio ambiente e a súa caracterización como dereito fundamental e a xurisprudencia do Tribunal Europeo de Dereitos Humanos nesta materia, en especial coa diferenciación

20 MANGAS MARTÍN, A., “España y las reformas en la Unión Europea: de la política al Derecho”, cit., p. 314.

21 MANGAS MARTÍN, A., “España y las reformas en la Unión Europea: de la política al Derecho”, cit., p. 316.

22 MANGAS MARTÍN, A., “España y las reformas en la Unión Europea: de la política al Derecho”, cit., p. 319.

23 MADRID PARRA, A., “Uso de las nuevas tecnologías en la construcción del mercado interior europeo”, cit., p. 349.

24 LAFUENTE BENACHES, M., “Sobre los derechos sociales”, *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. I, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 397-420.

25 MENÉNDEZ SEBASTIÁN, E. M., “La configuración constitucional del Estado social y sus implicaciones en época de crisis”, *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. I, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 421-442.

entre intereses colectivos e directos individuais (Bouazza, Ariño²⁶). O dereito de propiedade (Saura Fructuoso²⁷) e unha interesante reflexión sobre o dereito ao nome na Constitución (Tolivar Alas²⁸) pechan este apartado. Nas diferentes propostas que realizan estes traballos habería que salientar a relativa ás omisións legislativas e os seus procedementos de control, onde se suscita a necesidade de reforma do artigo 161 CE e da Lei orgánica do Tribunal Constitucional, ao estimarse que os inconvenientes técnicos destas formulacións, resoltas mediante recomendacións ou exhortos, ou en sentenzas interpretativas ou manipulativas, substitutivas ou aditivas, son mecanismos insuficientes para garantir o control das sinaladas omisións legislativas.

A segunda proposta destacable é o papel do Defensor do Pobo, que á luz da normativa reguladora desta figura, na Comunidade Foral de Navarra, Lei Foral 4/2000, resalta o papel deste órgano constitucional no control precisamente da política estatal nesta materia, que non se limitaría a realizar informes ou remitir propostas aos órganos parlamentarios, senón tamén ao outorgamento de lexitimidade para acudir ao Tribunal Constitucional na defensa destes dereitos²⁹.

A estas dificultades do control por omisión refírese tamén Menéndez Sebastián, facendo referencia á vinculación dos dereitos prestacionais con dereitos fundamentais *stricto sensu*, coa súa satisfacción e eficacia, tal como pode afirmarse en relación coa igualdade ou o dereito á integridade física e moral e a súa relación coa saúde. A través deste camiño, entende esta autora que existe unha vía importante de outorgamento de eficacia aos dereitos prestacionais de carácter social. Iso exemplifícao co Auto 239/2012, onde establece que as razóns económicas non son suficientes para limitar o dereito á saúde, auto que se dita debido a que algunhas comunidades autónomas –como no caso do País Vasco– lexislaron en contra das previsións do Real decreto lei 16/2012, de medidas urxentes para garantir a sustentabilidade do Sistema Nacional de Saúde. Acaba sinalando esta autora que o papel de certas normas supranacionais ten, por mandato expreso da Constitución, artigos 10.2 e 96, un papel fundamental na interpretación dos dereitos internos e na posibilidade da súa xudicialización.

A autora acaba recollendo a teoría da indivisibilidade dos dereitos fundamentais, derivada da existencia dunha mesma fundamentación, a dignidade da persoa, dignidade vinculada á liberdade. De aí derivaría a inexistencia de xerarquía entre dereitos, a necesidade de interpretar todos os dereitos en relación cos demais, no que se entendería como unha interpretación sistemática, debendo predicarse de todos eles a necesidade da súa efectividade, derivada precisamente da súa indivisibilidade. De aquí non derivaría, en cambio, que todos os dereitos deban ter unhas mesmas garantías, malia que esa igualdade de garantías tería que levar unha mesma xustizabilidade, a través da cal se entende que hai unha maior

26 BOUAZZA ARIÑO, O., “Intereses colectivos y directos individuales en la jurisprudencia reciente del Tribunal Europeo de Derechos Humanos sobre el medio ambiente”, *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. I, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 477-496.

27 SAURA FRUCTUOSO, C., “Reflexiones sobre la plena protección constitucional del derecho a la propiedad privada”, *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. I, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 443-476.

28 TOLIVAR ALAS, L., “¿Debe sustantivarse el derecho al nombre en la Constitución? Reflexiones entre el *ius nomine* y el deber de identificación”, *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. I, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 497-516.

29 LAFUENTE BENACHES, M., “Sobre los derechos sociales”, cit., pp. 414-418.

efectividade. Certamente, é difícil avanzar máis por este camiño e quizais conviría salienta especialmente que a igualdade de dereitos e a súa efectividade non significa que os eses dereitos teñan as mesmas garantías xurídicas. Sen dúbida, aquí suscítase este problema de diferenciación na garantía dos dereitos, que tamén se pode producir *stricto sensu* entre os dereitos fundamentais en si mesmos considerados (arts. 14 a 29), pero que no caso dos dereitos sociais é especialmente acentuada. Desde esta perspectiva, e a pesar dos loables intentos da construción xurídica na defensa dos dereitos sociais, a dificultade práctica de levar a cabo as afirmacións teoricamente ben sustentadas de indivisibilidade dos dereitos e de equiparación entre estes sempre será maior en relación cos dereitos sociais. En todo caso, o Tribunal Constitucional xa demostrou que poden existir vías para a defensa dos dereitos sociais e que as limitacións económicas non constitúen un argumento suficiente, como no citado Auto 239/2012.

Un traballo que ten interese resaltar é o realizado por Tolivar Alas baixo o título “¿Debe sustantivarse el derecho al nombre en la Constitución? Reflexiones entre el *ius nomine* y el deber de identificación”. O autor xa atendera anteriormente a esta cuestión na súa monografía sobre *Ayuntamientos, Registro Civil y municipalismo funerario* (Iustel, Madrid, 2008), sinalando no seu traballo a importancia do nome, que se evidencia en situacións que dramaticamente coñecemos agora, os refuxiados, e o dereito que os asiste a ter precisamente a súa identidade, o seu dereito ao nome, que como di o autor “non é un tema menor”³⁰. Este dereito ao nome reflíctese nunha normativa moi diferente, desde os dereitos do neno á regulación da seguridade cidadá, ou á utilización do nome nas comunicacións electrónicas (Lei 25/2007), que recibiu tamén a súa atención na Lei sobre servizos da sociedade da información (Lei 34/2002). Deste xeito, o autor pon de manifesto a importancia que ten este dereito ao nome, que nalgúns casos é intemporal, pero que noutros casos ten uns engadidos específicos na era dixital.

O dereito ao nome ten unha regulación interna, debedora normalmente das regulacións civís, en especial das normativas reguladoras do Rexistro Civil, e que foi acollida tamén na normativa europea, tanto na Carta de Dereitos Fundamentais da Unión Europea (art. 2) como no Convenio Europeo para a Protección dos Dereitos Humanos e as Liberdades Fundamentais (art. 8). Neste último caso chama a atención que, aínda que o artigo 8 do convenio non mencionase expresamente o dereito ao nome como parte do dereito á vida privada e familiar, o Tribunal Europeo de Dereitos Humanos considerou que, ao constituír un medio de identificación persoal e o vínculo cunha familia, afecta precisamente a esa vida privada e familiar. Desta forma recoñécese expresamente a función que a xurisprudencia do Tribunal Europeo de Dereitos Humanos ten na determinación do contido dos dereitos garantidos no convenio, que necesariamente debe ter un reflexo na interpretación dos dereitos internos, en especial dos dereitos fundamentais garantidos constitucionalmente, tal como o lembra a autora ao referirse á STC 167/2013. Desta sentenza pode derivar unha interpretación en virtude da cal as previsións do artigo 18.1 CE acollerían o contido do artigo 8 do convenio europeo.

Outras sentenzas do Tribunal Constitucional van na mesma liña, aínda que non hai que esquecer tampouco os votos particulares dalgúns sentenzas en que se expón a falta de coincidencia entre a regulación do artigo 8 do convenio e o artigo 18.1 CE (véxase STC

30 TOLIVAR ALAS, L., “¿Debe sustantivarse el derecho al nombre en la Constitución? Reflexiones entre el *ius nomine* y el deber de identificación”, cit., p. 497.

11/2016). O debate neste punto é importante, xa que se trata de comprobar se o contido que o Tribunal Europeo de Dereitos Humanos lle recoñece a un dereito dos previstos no convenio se integra á súa vez, por identidade de dereitos, no contido dos dereitos constitucionalmente previstos. A consecuencia non é banal. Se se producise esa coincidencia, procedería a interposición do recurso de amparo. Se non procede, resultaría tamén exixible ese dereito, aínda que a súa aplicación habería que derivala directamente da propia previsión establecida no artigo 8 do convenio, que como tal convenio ten o valor xurídico que a estes lles recoñece o artigo 96 CE. Tolivar Alas acaba facendo unha referencia á identificación persoal e á problemática da orde pública, evidenciando outros defectos acumulables aos xa numerosos que ten a Lei de seguridade cidadá, Lei orgánica 4/2015, ao sancionar a perda do DNI, de tal forma que o autor o considera contraditorio co principio de proporcionalidade (art. 37.11 da Lei de seguridade cidadá).

O último apartado deste primeiro volume titúlase “Los poderes del Estado y su reforma”. Nel analízanse a Coroa, o poder lexislativo, o poder executivo, a Xustiza e o Tribunal Constitucional, cada un deles en moi diferente medida. Entre os traballos chaman a atención os relativos á Coroa, ás fontes do dereito e ás cuestións relacionadas co dereito de graza. Tamén se atopan as reflexións sobre a xustiza administrativa, aspecto este último que foi recentemente obxecto de importante atención doutrinal e que por esta razón non se vai describir especialmente neste comentario.

García Fernández³¹ fai unha análise das interpretacións do título II da Constitución, estudando o contido da función arbitral e moderadora da monarquía ao longo das diferentes constitucións, acentuando o perigo que tivo nun momento, e que leva na práctica a unha utilización autoritaria do precepto, como na experiencia política do reinado de Afonso XIII, cuxa actuación tivo unha deriva cara a posicións políticas crecentemente autoritarias, reflexo precisamente dunha interpretación expansiva do que debía entenderse o poder moderador do monarca. Por este motivo, García Fernández distánciase das interpretacións que lle querían dar ao monarca unhas funcións, derivadas do artigo 56 CE, que non lle corresponden, especialmente do que podería entenderse como unha cláusula xeral que podería levar a que o árbitro, neste caso monarca, puidese ser chamado a decidir discrecionalmente, é dicir, por si só, en virtude precisamente desa competencia de moderar e arbitrar³². Por este motivo, expón o autor que, máis alá da posibilidade de engadir ao artigo 62 CE algunhas das funcións que lle corresponden ao monarca na súa relación cos poderes públicos, procedería suprimir ese texto onde se di que o monarca “arbitra e modera o funcionamento regular das institucións...”.

Ao tratar das fontes do dereito, destaca inicialmente unha problemática, a saber: a vinculada á abundancia de normas e a unha mellor regulación en relación con como se denominou esta cuestión no ámbito europeo co termo inglés *better regulation*, que se considera un fenómeno xeneralizado (Betancourt)³³, aínda que tamén se vincula este á existencia de novos centros

31 GARCÍA FERNÁNDEZ, J., “«Arbitra y modera el funcionamiento regular de las instituciones...». Reflexiones sobre la función arbitral y moderadora del monarca ante una eventual reforma constitucional”, *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. I, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 517-531.

32 GARCÍA FERNÁNDEZ, J., “«Arbitra y modera el funcionamiento regular de las instituciones...». Reflexiones sobre la función arbitral y moderadora del monarca ante una eventual reforma constitucional”, cit., p. 527.

33 BETANCOURT RODRÍGUEZ, A., “Calidad de la ley: razonabilidad, arbitrariedad y control”, *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. I, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 535-570.

normativos, en concreto á existencia de comunidades autónomas (Iglesias González)³⁴. O papel regulador da Administración acentuouse tamén. Á política de privatización da función puramente executiva uniuse un desenvolvemento da función reguladora-regulamentista da Administración. Este proceso, que se dá como consecuencia desa tendencia á privatización, significa que a Administración parece querer cumprir as súas funcións ditando normas en relación coas cales se despreocupa da súa execución e xustifica a acción política pola pura creación de papel. Algúns exemplos poderían aducirse na actualidade e non só vinculados á aprobación de normas.

A better regulation policy ten os seus antecedentes claros nos problemas vinculados á técnica legislativa. Esta é unha cuestión cultural de difícil posta en práctica, xa que nin os parlamentos nin a Administración adoitan estar polo labor de someter a uns criterios técnicos e de bo goberno a súa función normativa. Si o é no ámbito da Unión Europea e tamén especialmente nalgúns Estados, como podería destacarse no caso do Reino Unido e da República Federal de Alemaña. Para poder avanzar por este camiño, requiriríase unha nova cultura política, que non desprezase os elementos de técnica legislativa que se dirixen precisamente a producir unha maior seguridade xurídica e unha garantía dos dereitos da cidadanía. A posibilidade de chegar a este obxectivo é máis complexa do que puidese parecer á primeira vista.

En todo caso, o traballo de Iglesias González propón baixo un título máis aséptico unha reforma do Estado das autonomías, a levar a cabo mediante a reforma dos estatutos de autonomía, buscando unha perda de importancia no ámbito normativo para as comunidades autónomas, en especial en relación coas competencias legislativas, afirmando o papel fundamentalmente executivo da autonomía. Ao mesmo tempo, proponse reforzar a competencia legislativa do Estado, entendendo que así se procedería da mesma forma en que se produciu a reforma de federalismo alemán mediante a Lei do 28 de agosto de 2006. Estas dúas últimas cuestións son certamente discutibles. A reforma do federalismo alemán non significou fundamentalmente un aumento das competencias legislativas do Estado da federación e, por outra parte, a redución do papel das comunidades autónomas a unha función principalmente executiva é algo que se pode entender que está a suceder xa na actualidade en gran medida, sen necesidade de proceder a ningunha reforma nin tampouco á dos estatutos de autonomía.

Ao falar das fontes do dereito, non podía faltar no momento actual unha referencia ás leis singulares. O traballo de Revuelta Pérez³⁵ dedícase a este tema, sinalando a importancia que a tutela xudicial efectiva ten fronte ás leis singulares e como nunha serie de sentenzas o Tribunal Constitucional afirmou precisamente que o dereito á tutela xudicial efectiva fai que as leis singulares sexan inconstitucionais. Este feito, claro está, prodúcese cando as leis singulares se diten en materias en que houbo unha sentenza, en relación coa cal se dita a lei para precisamente evitar a súa execución. Noutros supostos, en cambio, pode ser outra a situación.

34 IGLESIAS GONZÁLEZ, F., "La potestad legislativa en el Estado autonómico", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. I, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 597-620.

35 REVUELTA PÉREZ, I., "La tutela judicial efectiva como límite superable a la ley singular", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. I, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 571-596.

O decreto lei é atendido mediante unha análise empírica, que xustifica perfectamente o título do artigo ao falar do uso e abuso do decreto lei. O traballo de Martín Rebollo³⁶ realiza unha análise de todos os decretos leis ditados desde a entrada en vigor da Constitución, facilitando unha serie de datos para a súa análise. Xunto ao relato das normas, facilitánsenos outros importantes elementos de coñecemento, como os supostos en que o decreto lei foi tramitado como lei, o número de decretos leis por ano, por lexislatura, a proporción sobre outras normas legais, globalmente por lexislatura, o que permite facerse unha idea sobre a forma en que foi utilizado este instrumento lexislativo. Son moitas as cuestións ás cales atende o autor, aínda que cabería resaltar en primeiro lugar a consideración que realiza sobre o excesivo número de decretos leis ditados, ao que engade que o carácter habilitante para ditar o decreto lei foi analizado de xeito excesivamente laxo polo Tribunal Constitucional, nalgúns casos atendendo a argumentos de carácter global, que pretende xustificar disposicións de moi diferente contido e alcance dentro dunha mesma norma. É o que o autor recorda, xa sinalado por Xabier Salas, que o control do Tribunal Constitucional é un control negativo, en que a causa habilitante soamente se aprecia nos casos en que o uso do decreto lei é “abusivo ou arbitrario”³⁷.

O autor pon en evidencia tamén que os decretos leis aprobados os últimos anos afecten ou inclúan medidas de diverso tipo, en eidos materiais moi diferentes, o que produce unha grande inseguridade, e remítenos a outros traballos que xa se comentaron, en concreto os de Betancourt, Rodríguez e Iglesias González, acerca da calidade da lei e do gran número de normas legais en vigor. A isto cómpre engadir unha práctica lexislativa como a dos decretos leis, que pon en evidencia, entre outras cousas, a nula vontade das autoridades, neste caso do Goberno e tamén do Parlamento, dada a debilidade do control que exerce sobre os decretos leis, en exercer as súas competencias normativas de xeito razoable, permitindo que o principio de seguridade xurídica estea debidamente garantido.

As boas intencións que se evidencian ao reclamar unha mellora de calidade xurídica das leis, unha asunción das medidas de técnica lexislativa que garantan esa calidade, vense truncadas radicalmente por uns comportamentos dos poderes públicos que utilizan as normas legais de xeito caprichoso, inxustificadamente de acordo coa regulación que as prevé, desconsiderado cos dereitos da cidadanía e carente da necesaria técnica xurídica. Esta utilización retorcida do decreto lei non ten como consecuencia unicamente a crítica ao mal emprego dun instrumento xurídico, é dicir, unha crítica de técnica xurídica, senón que ademais reflicte a escasa calidade democrática dos protagonistas principais do proceso político, ou sexa, do Goberno e do Parlamento. Para o autor, polo tanto, o decreto lei, a súa regulación e a súa práctica non son satisfactorios, engadindo aos argumentos xa indicados o feito de que os decretos leis teñan un carácter permanente, cando en principio parece que terían que ser ditados para situacións transitorias, ou o de que un número moi escaso de supostos son tramitados como leis, e que fronte a estas normas se produciron relativamente moi poucos recursos de inconstitucionalidade. Cabería engadir, polo tanto, que non é previsible que a utilización deste instrumento xurídico non vaia nin decaer nin mellorar co tempo.

36 MARTÍN REBOLLO, L., “Uso y abuso del Decreto-ley (un análisis empírico)”, *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. I, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 665-734.

37 MARTÍN REBOLLO, L., “Uso y abuso del Decreto-ley (un análisis empírico)”, cit., p. 696.

Para acabar este primeiro tomo, están os aspectos relativos á Administración pública e á xustiza, rematando polo traballo de Fernández Farreres³⁸ sobre o Tribunal Constitucional. Entre os temas relacionados coa Administración pública, habería que indicar que existen dous traballos sobre o dereito de graza (Díez Sánchez³⁹ e Fernández Valverde⁴⁰), que veñen máis tarde acompañados de achegas significativas en materia de xustiza, como as relativas á xustiza administrativa (De Vicente⁴¹, Moreno Molina⁴², Alonso Más⁴³, Mestre Delgado⁴⁴), onde se analizan desde cuestións xerais, como a necesidade da súa reforma, ata as transformacións producidas como consecuencia da xurisprudencia do Tribunal de Xustiza da Unión Europea ou a nova configuración do recurso de casación. A iso habería que engadir as reflexións sobre un tema sempre actual como o da xustiza deportiva (Fernández Rodríguez⁴⁵), xunto ao tratamento das administracións independentes (Laguna⁴⁶), o principio de igualdade na selección de persoal (García Luengo⁴⁷), o Consello de Estado (Barrio Andrés⁴⁸) ou a caracterización política das autonomías (Borrajo Iniesta⁴⁹). Interesa deterse nun dos traballos antes referidos sobre o dereito de graza.

Díez Sánchez presenta unha recensión histórica do dereito de graza, onde xa expón a necesidade de modificar o propio nome da institución e denomínoa indulto ou potestade de indulto, cualificando a expresión “dereito de graza” como un anacronismo preconstitucional. Ten interese a especial atención que presta á proposta do Grupo de Estudos de Política Criminal, publicado o 26 de setembro de 2013, no cal se formula unha alternativa para a regulación do exercicio da graza e do indulto, neste caso unindo os dous termos. Sinala o autor que

-
- 38 FERNÁNDEZ FARRERES, G., “Sobre la reforma del Tribunal Constitucional y las asignaciones de los magistrados constitucionales”, *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. I, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 1035-1068.
- 39 DÍEZ SÁNCHEZ, J.J., “En torno a la improbable revisión de las previsiones constitucionales y legales sobre el derecho de gracia”, *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. I, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 735-758.
- 40 FERNÁNDEZ VALVERDE, R., “Del viejo acto político a la motivación de la potestad de gracia”, *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. I, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 759-782.
- 41 DE VICENTE DOMINGO, R., “Justicia administrativa antes y después de la constitución española de 1978”, *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. I, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 899-924.
- 42 MORENO MOLINA, A.M., “Las transformaciones del recurso contencioso-administrativo por imperio del Derecho europeo: jurisprudencia reciente TJUE”, *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. I, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 953-980.
- 43 ALONSO MAS, M.ª J., “La necesaria reforma de la justicia administrativa”, *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. I, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 981-1010.
- 44 MESTRE DELGADO, J.F., “La configuración del recurso de casación en torno al interés casacional”, *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. I, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 1011-1034.
- 45 FERNÁNDEZ RODRÍGUEZ, T.R., “La justicia deportiva: Reflexiones sobre un problema pendiente”, *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. I, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 925-952.
- 46 LAGUNA, J.C., “Administraciones independientes”, *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. I, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 783-806.
- 47 GARCÍA LUENGO, J., “La extensión en el sector público del principio de igualdad en la selección de personal”, *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. I, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 807-828.
- 48 BARRIO ANDRÉS, M., “El Consejo de Estado: institución de tradición y de progreso”, *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. I, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 829-854.
- 49 BORRAJO INIESTA, I., “La urdimbre política del Estado de las Autonomías”, *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. I, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 855-880.

existe un consenso, malia ser parcial, nalgúns aspectos como: a modificación dos delitos que deben quedar excluídos do ámbito do indulto, a exigencia de motivación expresa por parte do Goberno da concesión do indulto, a previsión de que, á falta de motivación expresa do indulto, *ex lege*, se estableza a nulidade, ineficacia e inexecución, que podería actuar o tribunal encargado da execución do indulto, a intervención do tribunal sentenciador valorando a motivación da concesión do indulto e as consecuencias que o informe desfavorable do dito tribunal puidese ter, a posibilidade de control xurisdiccional contencioso-administrativo e o alcance deste, e o control parlamentario do Goberno nesta materia. Sinala o autor tamén a importante Sentenza do Tribunal Supremo, Sala Terceira, do 20 de novembro de 2013, á que dedica especial atención o artigo de Fernández Valverde⁵⁰.

Interesa destacar nesta materia que no ámbito sancionador tamén se regulara a potestade de indulto, como era no caso da Lei da potestade sancionadora do País Vasco, Lei 2/1998, do 20 de febreiro. Nesta lei regúlase o exercicio da potestade de indulto, no seu artigo 20. Ao fío da análise da previsión contida no seu artigo 11, onde regula os supostos susceptibles de indulto e conmutación de sancións, sinalando que o indulto poderá concederse cando, atendendo a todas as circunstancias do caso concreto, se aprecie que a resposta punitiva, mesmo conforme coa legalidade vixente, non resulta axeitada ao que a equidade propugna no caso concreto, e sempre que non haxa outra vía en dereito para lograr o fin de xustiza concreto que o indulto pretende. Establécese tamén que o indulto se poderá conceder cando exista un interese xeral concreto e determinado que o reclame con evidencia. Ao comentar este precepto, xa se sinalaban algunhas dúbidas que este producía; así, expúxose se a exigencia de fundamentación non debería establecer tamén algún dos criterios deste, os valores ou principios xurídicos sobre os que esa fundamentación debe realizarse.

Cando se fai referencia á motivación, con frecuencia pódense atopar resolucións dos tribunais en que a motivación formal parece suficiente, sen entrar a analizar o seu alcance e significado. O perigo de que poidan existir motivacións de limitado alcance xurídico, é dicir, que sexan fundamentacións ou motivacións en dereito, “significado xustificante”, e non pura presentación dunha motivación carente deste contido xurídico. Este perigo no exercicio da potestade de indulto levaba tamén a que se afirmase que, “(...) seguindo con esta reflexión desesperanzadora, debemos facernos outra dramática pregunta: É aceptable a fractura da igualdade formal, que é xustiza igualitaria, a prol doutro interese que non sexa a xustiza material? Poderíamos asumir, por exemplo, que se indultase unha persoa dunha sanción legal e xustamente imposta, pola única razón de que o seu poder fáctico, económico ou froito doutras circunstancias puidese producir un prexuízo a certos intereses xerais no caso contrario; ou polos servizos que prestou ao Estado, ou pola súa preponderancia social? Como afectaría isto á paz xurídica, á expectativa de cada un de que os deberes asumidos por todos en beneficio da convivencia en dereito se lles exirán a todos por igual, sen privilexios? Como se pode explicar o decaemento dunha decisión xudicial firme e/ou a exclusión individual dunha consecuencia legalmente prevista, acudindo a razóns non reconducibles á xustiza na determinación e exercicio da potestade sancionadora?” (López Cárcamo).

50 FERNÁNDEZ VALVERDE, R., “Del viejo acto político a la motivación de la potestad de gracia”, cit., pp. 759 e ss.

VOLUME II: ORGANIZACIÓN TERRITORIAL DO ESTADO

Neste tomo analízase a cuestión territorial na historia (Nieto García⁵¹ e Varela-Suances⁵²). Faise unha consideración actual sobre o desenvolvemento da estrutura autonómica do Estado e cara a onde habería que ir (Carro⁵³, Martín-Retortillo⁵⁴, Pérez Moreno⁵⁵, Alegre Ávila⁵⁶, Bauzá⁵⁷, Arenilla⁵⁸, García Rubio⁵⁹, Torres Muro⁶⁰, Meilán Gil⁶¹, Martínez López-Muñiz⁶², Ureña⁶³ e Rodríguez-Arana⁶⁴), para atender posteriormente de xeito específico á problemática catalá (Boquera Oliver⁶⁵, Tornos Mas⁶⁶, De la Quadra-Salcedo⁶⁷, Agirreazkuenaga⁶⁸ e Carrillo⁶⁹). Posteriormente, analizaranse aspectos parciais como as defensorías do pobo

-
- 51 NIETO GARCÍA, A., "El federalismo español en 1873", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 1069-1088.
 - 52 VARELA-SUANCES CARPEGNA, J., "La cuestión territorial en las dos Repúblicas españolas", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 1089-1110.
 - 53 CARRO FERNÁNDEZ-VALMAYOR, J.L., "Presupuestos conceptuales de una reforma constitucional del Estado autonómico. Algunas consideraciones prospectivas", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 1139-1164.
 - 54 MARTÍN-RETORTILLO BAQUER, L., "La reforma de la Constitución vista por un senador constituyente", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 1165-1186.
 - 55 PÉREZ MORENO, A., "El concepto de «autonomías integradas»: una clave interpretativa de la Constitución española", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 1187-1208.
 - 56 ALEGRE ÁVILA, J.M., "El Estado territorial y el Título VIII de la Constitución: unas pinceladas a contracorriente", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 1209-1220.
 - 57 BAUZA MARTORELL, C.J., "Revisión del sistema constitucional de distribución de competencias en España: ¿ruptura o reforma?", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 1229-1246.
 - 58 ARENILLA SÁEZ, M., "Las posibilidades de mejora del Estado autonómico", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 1247-1272.
 - 59 GARCÍA RUBIO, F., "El marco del Derecho regional español ante la crisis económica", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 1273-1298.
 - 60 TORRES MURO, I., "El fracaso del «engorde» de los Estatutos de Autonomía", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 1299-1312.
 - 61 MEILÁN GIL, J.L., "La búsqueda de «El Dorado» constitucional del Estado", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 1313-1334.
 - 62 MARTÍNEZ LÓPEZ-MUÑIZ, J.L., "Trascendencia e improcedencia del Estado federal para España", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 1335-1358.
 - 63 UREÑA SALCEDO, J.A., "La recentralización del Estado Autonómico", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 1359-1378.
 - 64 RODRÍGUEZ-ARANA MUÑOZ, J., "La Administración única, integrada o sincronizada", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 1379-1406.
 - 65 BOQUERA OLIVER, J.M., "Confusión sobre la soberanía", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 1407-1412.
 - 66 TORNOS MAS, J., "Constitucionalismo y secesión", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 1413-1430.
 - 67 DE LA QUADRA-SALCEDO FERNÁNDEZ DEL CASTILLO, T., "Independencia y democracia. El Título VIII y la insoluble unidad de la nación española", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 1431-1496.
 - 68 AGIRREAZKUENAGA ZIGORRAGA, I., "La idea de España y su organización territorial en el siglo XXI", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 1497-1526.
 - 69 CARRILLO, M., "Reforma constitucional con el trasfondo de Cataluña", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 1527-1552.

Regap

NOTAS

autonómicas, as relacións lei estatal-lei autonómica, en especial a prevalencia (Rebollo Puig⁷⁰ e González Sanfiel⁷¹), e a supletoriedade (Carbonell Porrás⁷² e Rodríguez Portugués⁷³), a distribución de competencias, desde a perspectiva xenérica ou en concreto nalgún dos seus sectores (Arzoz⁷⁴, Cosculluela⁷⁵, Falcón y Tella⁷⁶, Costa⁷⁷ e Vaquer Caballería⁷⁸), para acabar con algunhas referencias a cuestións parciais, os territorios forais (Razquin⁷⁹), o financiamento (García-Moncó⁸⁰), a Administración periférica (Sarmiento⁸¹ e González Ríos⁸²), ou a reforma territorial en Italia (Sánchez Morón⁸³). Remata o volume coas achegas dirixidas a estudar a reforma da Administración local.

Non causa sorpresa que o dereito a decidir ocupe a atención dos autores tendo en conta o debate que sobre a situación política en Cataluña se está a producir, debate acompañado dunha abundante xurisprudencia do Tribunal Constitucional e dunha xudicialización indebida e inadecuada da política, que atopa no Código penal o instrumento de axuízamento de propostas e ideas políticas democráticas. Parece ser que nin os comentaristas políticos máis avezados e desde logo os académicos máis ao día poderían imaxinar a evolución dunha

-
- 70 REBOLLO PUIG, M., "En busca de la prevalencia perdida", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 1581-1616.
- 71 GONZÁLEZ SANFIEL, A. M., "Desplazamiento versus inconstitucionalidad sobrevenida (la lucha encubierta entre la jurisdicción ordinaria y el Tribunal Constitucional)", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 1617-1642.
- 72 CARBONELL PORRAS, E., "La supletoriedad del Derecho estatal", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 1643-1664.
- 73 RODRÍGUEZ PORTUGUÉS, M., "Trasposición de directivas europeas y cláusula de supletoriedad del Derecho estatal", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 1665-1686.
- 74 ARZOZ SANTISTEBAN, X., "¿Reforma o abandono de la legislación básica como técnica de limitación de competencias?", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 1687-1714.
- 75 COSCULLUELA MONTANER, L., "Las bases del régimen jurídico de las administraciones públicas: evolución del concepto como criterio de atribución competencial al Estado", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 1715-1738.
- 76 FALCÓN Y TELLA, R., "Las competencias tributarias del Estado, las Comunidades Autónomas y las haciendas locales", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 1739-1760.
- 77 CUESTA REVILLA, J., "El nuevo marco estatal para la proyección exterior de las Comunidades Autónomas y la Ley Catalana 6/2014, de 4 de diciembre, de acción exterior y relaciones con la Unión Europea", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 1761-1784.
- 78 VAQUER CABALLERÍA, M., "El Gobierno del territorio. Propuestas para superar su insatisfactoria distribución competencial", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 1785-1804.
- 79 RAZQUIN LIZARRAGA, M., "Las competencias históricas de los territorios forales en la jurisprudencia del Tribunal Constitucional", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 1807-1829.
- 80 GARCÍA-MONCO, A. M., "La necesaria reforma de la financiación autonómica en la Constitución", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 1833-1841.
- 81 SARMIENTO LARRAURI, J. I., "Los delegados del Gobierno", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 1845-1855.
- 82 GONZÁLEZ RÍOS, I., "Fundamentos normativos de la descentralización administrativa postconstitucional y del reciente "repliegue" de la administración pública", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 1857-1878.
- 83 SÁNCHEZ MORÓN, M., "Sobre la reforma constitucional italiana, en lo relativo a la organización territorial de la República", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 1881-1898.

reivindicación política lexítima dun pobo como o catalán á que non se lle deixa espazo de expresión desde unha perspectiva xurídica. Tal como o lembra Carrillo, os poderes públicos cataláns intentaron unha vía xurídico-constitucional que dese resposta a unha constatación real: o esgotamento do sistema autonómico español, que atopaba un eco especial na sociedade catalá. O Estatuto catalán de 2006 foi un intento ben construído xuridicamente, que tiña un fundamento claro na propia xurisprudencia do Tribunal Constitucional español, en especial na STC 247/2007, pero que foi contestado con virulencia xurídica ao dicir o Tribunal Constitucional que era o único e incontestable intérprete da Constitución (STC 31/2010).

A frustración que produciu esa sentenza deu lugar a un proceso de mobilización política que rematou no acordo adoptado polo Parlamento catalán, Resolución 5/X do Parlamento de Cataluña, do 23 de xaneiro de 2013, que deu novamente lugar a unha sentenza do Tribunal Constitucional, a STC 42/2014, que anunciaba a asunción dun papel político de primeira orde do Tribunal Constitucional no proceso. Ao dicir, de forma totalmente forzada, que a declaración parlamentaria era unha “norma” susceptible de ser axuizada desde a perspectiva constitucional, permitiuse determinar a súa inconstitucionalidade. Desta última derivarían unha serie de consecuencias xurídicas que o Tribunal Constitucional podería e debería imporlles aos poderes públicos insumisos. Mediante a correspondente reforma constitucional, outórgaselle ao Tribunal Constitucional a competencia para executar as súas propias sentenzas, podendo empregar unha serie de instrumentos que o converten nun actor destacado na contenda política. Todo o que teña relación coa declaración do Parlamento de Cataluña axuizada poderá dar lugar a unha intervención do Tribunal Constitucional exixindo o cumprimento da súa sentenza, a STC 42/2014.

O Parlamento catalán vaise ver impedido de sequera constituír no seu seo unha comisión parlamentaria que trate de cuestións que teñan algo que ver coa Resolución 5/X porque, se así sucede, producirase a intervención do Tribunal Constitucional, coa conseguinte imputación penal dos seus responsables. Esta situación rememora épocas medievais en que o rei podía someter a proceso a aqueles representantes nas Cortes estamentais que non fosen respectuosos cos seus designios. Díxose que as competencias que lle foron recoñecidas ao Tribunal Constitucional na execución das súas sentenzas tamén as teñen recollidas outros tribunais constitucionais. Máis alá da necesaria e precisa análise da bondade desta afirmación, é indubidable que a forma en que o Tribunal Constitucional está a utilizar eses instrumentos non atopa parangón na experiencia constitucional comparada. Á súa vez, un comportamento tal sitúa debidamente a caracterización xurídico-política do Estado das autonomías, do que se afirma a súa proximidade a un Estado federal. Nada máis afastado da realidade. Os estados federados nunha federación son Estados, os seus parlamentos son inviolables e os parlamentarios son inmunes e inviolables no exercicio das súas funcións. En Cataluña, non obstante, procésase a presidenta do Parlamento, o ex-presidente do Goberno e algúns dos seus conselleiros como resposta a propostas políticas democráticas, sustentadas en claras maiorías parlamentarias.

Esta situación política é difícil prever a onde pode chegar. Inicialmente cabe dicir que o Goberno do Estado non intenta ningunha manobra de achegamento que posibilite dar algún tipo de resposta xurídica á situación que non sexa a represión penal.

Regap

NOTAS

Ante esta situación, propónse ductilidade na utilización dos medios e categorías xurídicas⁸⁴, realizándose propostas concretas de reforma constitucional que acheguen a organización do Estado español a un Estado federal e, asemade, incluír unha disposición adicional na Constitución que responda ás reivindicacións catalás⁸⁵. Non hai dúbida de que a reforma constitucional ten unha problemática xurídica importante, tal como relata De la Quadra-Salcedo⁸⁶, aínda que a dificultade non pode por si mesma enervar as reivindicacións catalás. Neste sentido, ten interese lembrar a experiencia escocesa e a canadense. Na primeira, o Goberno do Reino Unido só se pronunciou a favor da existencia dunha única pregunta, deixando todo o demais, a organización e a forma de desenvolvemento da campaña, en mans das autoridades escocesas. Socialmente viviuse o referendo con plena normalidade democrática, lonxe de boicots ao whisky escocés ou propostas similares. En relación co Quebec, non se subliña suficientemente o elemento central da argumentación do Tribunal Supremo canadense, que situaba o centro do proceso político na vontade do pobo do Quebec. Unha vez manifestada esa vontade, debería procederse a unha negociación e á realización das reformas constitucionais que, de ser o caso, fosen necesarias.

A reforma constitucional non é, polo tanto, nin límite ao alcance ou contido da vontade do pobo do Quebec nin tampouco constitúe a única forma de expresión da súa vontade política. Esa vontade maniféstase previamente, o que dá lugar ao proceso político-constitucional subseguinte. Obviamente, esta non é a proposta do Tribunal Constitucional na súa STC 42/2014. Para o alto tribunal, o dereito a decidir pódese facer operativo só mediante os procedementos de reforma constitucional, o que está moi lonxe da sentenza do Tribunal Supremo canadense. É máis, para ese tribunal a Constitución e os seus procedementos de reforma non constitúen límites á expresión política do pobo do Quebec. Para acabar coa referencia a esta problemática, cómpre facer unha consideración desde a perspectiva do dereito internacional.

Hai dúas cuestións que se queren subliñar, a saber: 1) o significado do dereito de autodeterminación e 2) o recoñecemento de Estados. En relación co primeiro, séguese repetindo un *mantra* que non se corresponde coa realidade. Dicar que o DA soamente atopa aplicación en situacións coloniais non se corresponde coa realidade. En primeiro lugar, porque constitúe unha interpretación restritiva do alcance do dereito, que non ten unha correspondencia coa súa literalidade. Os órganos da ONU, en especial o Tribunal de Xustiza Internacional, recoñeceron xa ese dereito en situacións que non son coloniais. Finalmente, hai que sinalar que os Pactos de Dereitos Cívicos e Políticos son de 1966, data en que os imperios coloniais xa desapareceran. Outra cuestión diferente é o significado deste dereito, no cal se diferenciaron situacións atendendo ao DA interno e externo, o que reflicte a complexidade dunha categoría xurídica, pero non a súa inexistencia. Algo similar sucede co dereito a decidir. Quérese negar a súa existencia afirmando que non se coñece o seu contido. Hoxe en día sería moi doado establecer algúns contidos dese dereito, como a legalidade e a lexitimidade das decisións dos poderes públicos catalás, en especial do seu Parlamento. Polo que respecta ao segundo aspecto, chama a atención o esquecemento da Sentenza do Tribunal Internacional de Xustiza sobre Kosovo. Fronte á afirmación constante de que o principio de integridade territorial

84 AGIRREAZKUENAGA ZIGORRAGA, I., "La idea de España y su organización territorial en el siglo XXI", cit., pp. 1497-1526.

85 CARRILLO, M., "Reforma constitucional con el trasfondo de Cataluña", cit., pp. 1527-1552.

86 DE LA QUADRA-SALCEDO FERNÁNDEZ DEL CASTILLO, T., "Independencia y democracia. El Título VIII y la indisoluble unidad de la nación española", cit., pp. 1431-1496.

impide o exercicio do DA, o Tribunal Internacional de Xustiza recorda que ese principio actúa fronte ás agresións exteriores. Por outra banda, o recoñecemento internacional de Estados é unha cuestión de feito, que cada Estado pode facer libremente, e que se somete a requisitos soamente cando se trata de integrarse nunha organización internacional. Nese caso, os novos membros poden verse necesitados do cumprimento duns requisitos en que, con maior ou menor forza, se pode requirir a aprobación dos membros actuais da organización.

A relación entre ordenamentos rexida polos principios de prevalencia e supletoriedade, de acordo co ditado do artigo 149.3 CE, reviviu no tratamento xurisprudencial e, consecuentemente, no doutrinal como derivación obrigada da xurisprudencia do Tribunal Constitucional, que recentemente tratou destas cuestións dando respostas xurídicas contestadas e parece que dubitativas. Especialmente este é o caso ao tratar do principio de prevalencia, principio que para algúns parece significar unha afirmación do ordenamento xurídico estatal sobre os restantes, é dicir, unha condición que “beneficia a outra norma estatal ditada sobre calquera materia, en exercicio de calquera xénero de competencia”, impóndose como tal sobre calquera norma autonómica, aínda que se ditase en materia de competencias exclusivas (Rebollo Puig)⁸⁷. Se se entendeu ben esta idea, non se comparte. Se o Estado e a Comunidade Autónoma ditan unha norma sobre unha materia, coincidindo o obxecto desta, situación á que parece facerse referencia na frase anteriormente citada, a consecuencia non é a prevalencia da norma estatal sobre a autonómica, mesmo no caso de que a competencia autonómica fose exclusiva. Se a competencia autonómica é exclusiva e o Estado a regula, a norma estatal sería sen lugar a dúbidas inconstitucional.

A idea de separación de ordenamentos é clave nesta cuestión, e a determinación de cando se está ante unha norma ditada nunha materia de competencia estatal ou autonómica debe definirse con claridade. Para os supostos nos cales unha actuación estatal ou autonómica conforme a súa competencia pode dar lugar a un conflito entre ambas as dúas normas, o Tribunal Constitucional xa afirmou que deberá analizarse cal é a competencia prevalente. Non é posible aplicar o principio de prevalencia neste caso, afirmando a prevalencia da norma estatal sobre a autonómica. Se así se fixese, estaríase a converter o principio de prevalencia nunha norma ou criterio de competencia, xa que toda norma estatal primaria sobre as normas autonómicas, coa consecuencia de que esa prevalencia determinaría entón cal é a norma que foi validamente ditada.

O principio de prevalencia constitúe só un criterio para a resolución de conflitos normativos, que resulta aplicable cando neses conflitos normativos se entende que as normas en conflito son ambas as dúas conformes a competencia. A cuestión estriba en determinar cando se pode afirmar que dúas normas son conformes a competencia, se teoricamente cada unha debe corresponderse cunha materia en que se ten competencia, o que significa que, se unha norma se dita conforme a competencia, a outra non o pode ser. Por principio, ambas as dúas normas non poden ser á vez competentes.

O suposto de contradición entre dúas normas que poden entenderse válidas só se produce cando se está ante unha competencia compartida. Se o Estado dita unha lei básica, a Comunidade Autónoma dita unha norma de desenvolvemento e posteriormente o Estado modifica esa lexislación básica. Se esa modificación é contraria á lei autonómica anterior,

87 REBOLLO PUIG, M., “En busca de la prevalencia perdida”, cit., p. 1597.

ambas as dúas foron ditadas conforme a competencia, e a solución do conflito que pode derivar da relación entre ambas as dúas constitúe un conflito normativo, que debera resolverse mediante o principio de prevalencia. Certamente, a aplicación do principio de prevalencia significa non esquecer outro principio, que é o valor xurídico da lei. A lei vincula os tribunais, que cando dubidan da constitucionalidade dunha norma non poden non aplicala, senón que deben acudir ao Tribunal Constitucional, formulando a correspondente cuestión de inconstitucionalidade. Cando hai outra lei básica estatal que afecta a unha lei autonómica ditada en desenvolvemento desta última, a contradición non pode entenderse que é unha cuestión de constitucionalidade se a nova lei básica estatal se mantivo dentro das súas competencias. Ao non selo, podería aplicarse o principio de prevalencia e en consecuencia aplicarse a nova lei básica estatal.

Facéndoo así non se está a prexulgar cal foi a vontade do lexislador autonómico, xa que, ao descoñecer a nova lei estatal, non se pode afirmar que esa lei autonómica sexa contraria á Constitución. Nin tampouco se podería afirmar que o lexislador autonómico quería contradicir a nova lei estatal, que obviamente non podía coñecer. Por outra banda, aplicar esta teoría levaría a resultados de grande inseguridade xurídica. Este sería o caso da modificación de normas que regulen elementos procedementais como, por exemplo, a forma de adoptar acordos por maioría, que se deberían rexer polo principio *tempus regis tactum*, e non atopar aplicación. Se non se fai así, podería enfrontarse o ordenamento xurídico nalgúns casos ao denominado *horror vacui*, tal como sinalou García de Enterría, ao tratar da relación entre a Constitución e as normas legais anteriores. A aplicación da Constitución con efecto retroactivo podería producir o baleirado do ordenamento. O exemplo paradigmático sería que a Constitución de 1978 tería derogado o Código penal anterior, xa que non cumpría a condición de ser lei orgánica. Evidentemente, ese resultado non pode ser querido polo ordenamento. Algo similar sucedería se se aplicase o principio de prevalencia, entendendo que as leis autonómicas devesen inconstitucionais como consecuencia da entrada en vigor dunha nova lei estatal básica.

O debate, non obstante, está lonxe de ser pacífico, fronte aos pronunciamentos do Tribunal Constitucional, en que claramente se manifestou a favor da non-aplicación do principio de prevalencia. Para o Tribunal Constitucional as leis básicas estatais novas producen a inconstitucionalidade sobrevida das leis autonómicas previas (aínda que estas últimas fosen ditadas conforme a lei básica estatal anteriormente en vigor). Ao tratarse de inconstitucionalidade, o Tribunal Constitucional considera que é necesario acudir ao Tribunal Constitucional para que resolva sobre a compatibilidade entre a lei autonómica e a lei estatal básica posterior. Así o dixo nunha serie de sentenzas, como a 173/2002, e nas referencias que nela se atopan. Con posterioridade poden entrar a colación as sentenzas 66/2011, 187/2012, 177/2013 e 195/2015. Esta interpretación foise rompendo por parte do Tribunal Constitucional ao afirmar o principio de prevalencia, aínda que non o fixo, sinalando simplemente que a nova lei básica estatal produce o desprazamento da lei autonómica. O Tribunal Constitucional sinalou que, para que esta prevalencia se poida dar, a lei autonómica debía ter reproducido a lei básica estatal anterior, que, ao ser modificada pola nova lei básica estatal, non provoca un problema de inconstitucionalidade, xa que a vontade do lexislador autonómico foi simplemente repetir o dito polo lexislador estatal (STC 102/2016). Posteriormente sinalou tamén que se a lei autonómica se tivese ditado sen a existencia dunha lei de base estatal previa, a lei de bases estatal que por primeira vez dita o Estado e que afecta a unha lei autonómica previa, tal como establece a STC 204/2016, tampouco provoca problema de constitucionalidade.

Como pode verse, igual que sucedeu en determinado momento ao analizar o principio de supletoriedade, o Tribunal Constitucional está a modificar a súa doutrina, aínda que o está a facer dunha forma non doadamente entendible. En todo caso, de admitirse a interpretación que parte do recoñecemento de primacía da lei básica estatal posterior sobre a autonómica anterior, co desprazamento desta última declarado polos tribunais ordinarios, non debería nunca esquecerse o establecemento dalgún mecanismo no cal a comunidade autónoma afectada, en concreto o seu parlamento, puidese defender a conformidade constitucional da súa lei. Aínda que fronte a esta situación tamén podería afirmarse que a responsabilidade do legislador autonómico estaría precisamente en aprobar unha nova lei, no suposto de que fose contraria á nova lei de bases estatal, que si produciría nese caso unha cuestión de inconstitucionalidade que debería resolver o Tribunal Constitucional. Nestas propostas non debe esquecerse que, se a nova lei básica estatal pode ser inconstitucional, nese caso si procedería que os tribunais ordinarios formulasen ante o Tribunal Constitucional a correspondente cuestión de inconstitucionalidade.

Neste segundo volume da obra que se comenta poden atoparse tamén achegas doutrinarias relativas á autonomía local. Destacan as análises que se fan sobre a normativa recente en materia de réxime local, a Lei 27/2013, de racionalización e sustentabilidade da Administración local, que recibe críticas tanto xerais como en aspectos concretos, comezando polo seu propio nome (Parejo Alfonso⁸⁸). Tanto este último autor como os que o acompañan en facer unha reflexión xeral sobre esta lei (Font Llovet⁸⁹ e Castillo Blanco⁹⁰), coinciden na crítica á norma estatal, podendo detectarse un elemento común a esta crítica, que consiste no escaso papel que deixan os estatutos de autonomía na súa función de configurar e determinar o alcance territorial e competencial dos entes locais. Ao falar dos estatutos de autonomía e do seu papel nesta materia, destácase que a reforma do sistema de goberno local debería incluír elementos que se dirixan precisamente á súa repolitización, diversificación e interiorización autonómica⁹¹. Nesta política xeral, pode facerse referencia tamén á importancia de previsións relativas á organización de entes intermedios, especialmente de consorcios e mancomunidades, dada a súa importancia para a prestación de servizos obrigatorios e tamén para os non obrigatorios. Neste último sentido, as limitacións que co exercicio das competencias locais persegue a lei son tamén obxecto de crítica⁹².

A cuestión dos entes intermedios e a xestión das competencias locais é atendida especificamente por varias das achegas. Así, analízanse as experiencias que no ámbito europeo se desenvolveron nesta materia, especialmente en Francia e Italia⁹³, onde relata nun documentado

88 PAREJO ALFONSO, L., "Reflexiones en torno al Gobierno y Administración locales y su racionalización para garantizar su sostenibilidad", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 1899-1928, en especial p. 1926.

89 FONT LLOVET, T., "Los retos actuales del Gobierno local: repolitización, diversificación, interiorización", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 1929-1946.

90 CASTILLO BLANCO, F.A., "La reforma de los Gobiernos locales en España: ¿una oportunidad perdida para lograr una planta local competitiva y sostenible?", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 1947-1974.

91 FONT LLOVET, T., "Los retos actuales del Gobierno local: repolitización, diversificación, interiorización", cit., p. 1945.

92 CASTILLO BLANCO, F.A., "La reforma de los Gobiernos locales en España: ¿una oportunidad perdida para lograr una planta local competitiva y sostenible?", cit., p. 1973.

93 BOTO ÁLVAREZ, A., "Los entes locales intermedios: algunas experiencias comparadas dentro de la Unión Europea", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid,

traballo a experiencia desenvolvida en ambos os dous Estados. Nas ensinanzas que poden derivar desta experiencia comparada, a autora destaca, en liña coas referencias que anteriormente se fixeron ás competencias autonómicas, que a imposición uniforme destas non ten sentido, nin tampouco que a existencia destas entidades supramunicipais deba ser garantida constitucionalmente⁹⁴. A autora tamén pon de manifesto que, debido á crise económica fundamentalmente, afirmacións sobre a estrutura administrativa do Estado, que viñan a ser un lugar común, resultan non obstante máis tarde radicalmente modificadas, tal como sucedeu nos enfoques, algúns fracasados, desenvolvidos en Italia en relación coas provincias.

Débase destacar tamén nesta materia o traballo de Barrero Rodríguez⁹⁵, quen establece que a nova lei non supuxo unha modificación das mancomunidades e do sistema ata agora existente. Para iso, analiza especialmente a disposición transitoria undécima da Lei 27/2013⁹⁶, chegando á conclusión de que segue a ser necesaria unha transformación e reorganización da planta local, incluído o réxime dos entes intermedios, que continúa sendo unha materia pendente⁹⁷. Pecha esta análise das administracións intermedias o traballo de Nieto Garrido⁹⁸ sobre o consorcio administrativo.

Finalmente, quedaría por referir un interesante traballo sobre a posibilidade de que os concelleiros ou membros do órgano de goberno local poidan ser persoas que non fosen elixidas pola cidadanía (Beltrán de Felipe e Duarte Martínez⁹⁹). O traballo ten interese desde perspectivas diferentes. En primeiro lugar, pola análise que realiza de tres sentenzas do Tribunal Constitucional, a 132/2012, 103/2013 e 125/2013, a partir das cales deducen os autores unha serie de problemas teóricos de grande importancia. Algúns son relativos a fontes do dereito, as relacións entre Constitución, estatutos e lexislación básica e lexislación de desenvolvemento. Pero non é este aspecto o que se considera de máis interese neste caso, aínda que o ten evidentemente, senón a reflexión sobre a representación local e a partidocracia.

As reflexións que se realizan sobre a vinculación que debe existir entre o papel dos partidos políticos e o dos representantes elixidos polo pobo en listas bloqueadas e pechadas leva os autores a facer unha consideración sobre a certa falsidade que oculta esta relación, xa que a pesar de que o ordenamento xurídico e a xurisprudencia realicen unha afirmación tallante sobre a desvinculación entre os partidos e os electos locais, non existe, coa conseguinte afirmación da representación democrática da cidadanía que corresponde aos electos e a súa primacía fronte aos partidos. Non obstante, esta afirmación teórica contrasta coa

2016, pp. 2077-2089, en especial pp. 2082 a 2086.

94 BOTO ÁLVAREZ, A., "Los entes locales intermedios: algunas experiencias comparadas dentro de la Unión Europea", cit., p. 2089.

95 BARRERO RODRÍGUEZ, C., "Las mancomunidades en la Ley 27/2013, de racionalización y sostenibilidad de la Administración local. El mantenimiento final de la situación anterior", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 2091-2114.

96 BARRERO RODRÍGUEZ, C., "Las mancomunidades en la Ley 27/2013, de racionalización y sostenibilidad de la Administración local. El mantenimiento final de la situación anterior", cit., p. 2099 y ss.

97 BARRERO RODRÍGUEZ, C., "Las mancomunidades en la Ley 27/2013, de racionalización y sostenibilidad de la Administración local. El mantenimiento final de la situación anterior", cit., p. 2103.

98 NIETO GARRIDO, E., "El consorcio administrativo", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 2115-2136.

99 BELTRÁN DE FELIPE, M., E DUARTE MARTÍNEZ, R., "¿Pueden ser concejales, o miembros del órgano de gobierno local, personas que no hayan sido elegidas por los ciudadanos? Reflexiones sobre la reciente jurisprudencia constitucional y la democracia local", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 2137-2158.

realidade, onde os partidos políticos son realmente os donos das listas electorais e, polo tanto, debería recoñecérselles unha función máis determinante en supostos de transfuguismo ou de renuncia de electos locais a manterse no cargo, co conseguinte baleiro de poder e a aplicación substitutoria do artigo 182.2 da LOREX. Pode haber unha tendencia realista, que se manifesta nalgunha doutrina, a primar os partidos políticos, negando algunha das consecuencias clásicas da teoría democrática por xulgalas contrarias á realidade. Esta é unha teoría respectable. Considerar que o abandono do partido político pode significar a perda do cargo representativo enténdese que é contrario á teoría da representación e ao concepto de representación manexada na propia Constitución (véxase o comentario ao volume primeiro). Os autores sinalan que a democracia de proximidade require unha modificación da regulación xurídica existente, para permitir unha maior representatividade democrática, con maior participación da cidadanía, eliminando as limitacións que poidan establecer os partidos e as listas pechadas e bloqueadas, así como o desenvolvemento dunha práctica de rendición de contas “minimamente seria”. Estas son condicións dunha rexeneración democrática que atoparía no chanzo municipal un comezo axeitado¹⁰⁰.

VOLUME III: DEREITO ADMINISTRATIVO EUROPEO E INTERNO

O volume terceiro recolle traballos en distintos aspectos novidosos do dereito público, aínda que cabe destacar un compoñente fundamental consistente na importancia do dereito europeo no desenvolvemento do dereito público e as institucións administrativas. Esta importancia do dereito europeo baséase en moi diferentes aspectos, aínda que cabe chamar a atención sobre tres deles. En primeiro lugar, a importancia que adquiriu o principio de libre competencia, o cal, malia estar xa presente nos ordenamentos xurídicos internos, non adquire a importancia que ten na actualidade ata o ingreso na Unión Europea. O principio de libre competencia constitúe un dos ingredientes fundamentais do dereito da Unión, da garantía dos intercambios de bens e servizos, así como das liberdades de carácter económico, e ao mesmo tempo constitúe un elemento ou compoñente que serve nalgúns casos como motivo e xustificación da redución de dereitos sociais ou da eliminación ou condicionamento de servizos públicos. Xunto ao principio de competencia, outras achegas fan referencia á contratación administrativa e á incidencia que a normativa europea ten sobre ela. É indubidable que neste caso tamén o principio de libre competencia e non discriminación se atopa entre os fundamentos desta normativa, aínda que, dada a complexidade do ordenamento xurídico urbanístico, as resolucións dos tribunais e a cohesión das sentenzas do Tribunal de Xustiza da Unión coa xurisprudencia do Tribunal Supremo, se presentou como un labor complexo e nalgúns casos difícil de articular, tal como veremos que exemplifica cunha importante análise de xurisprudencia o maxistrado do Tribunal Supremo Suay Rincón¹⁰¹. O terceiro campo onde o dereito europeo fai presenza é o bancario. Constatada a transferencia de competencias en materia de política financeira á Unión Europea, coas importantes competencias do Banco Central Europeo, evidéncianse á vez as deficiencias que o sistema bancario europeo puxo de manifesto, en especial a carencia de instrumentos para enfrontarse á crise económica que padeceu Europa e cuxas consecuencias aínda combate.

100 BELTRÁN DE FELIPE, M., e DUARTE MARTÍNEZ, R., “¿Pueden ser concejales, o miembros del órgano de gobierno local, personas que no hayan sido elegidas por los ciudadanos? Reflexiones sobre la reciente jurisprudencia constitucional y la democracia local”, cit., p. 2152.

101 SUAY RINCÓN, J., “Urbanismo y contratación pública: jurisprudencia nacional y europea”, *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. III, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 2583-2607.

Este terceiro tomo iníciase con catro reflexións sobre os novos retos do dereito público antes de entrar a tratar a influencia do dereito europeo. Nestes traballos aténdese a cuestións de tanta actualidade como a corrupción, aínda que desde o seu negativo, é dicir, o bo goberno, a ética pública e os altos cargos (Bassols Coma¹⁰²), traballo en que se describe fundamentalmente a Administración xeral do Estado, o concepto de alto cargo, o seu réxime xurídico, para posteriormente analizar o que se entende por bo goberno, rematando por unha reflexión sobre o réxime sancionador neste eido dos altos cargos e o procedemento a través do cal ese réxime sancionador se pon en funcionamento. As seguintes achegas cambian de perfil para internarse nos novos enfoques que a globalización e o desenvolvemento tecnolóxico levaron ao dereito. Así, o traballo dun especialista nesta materia, Esteve Pardo¹⁰³, analiza o problema da incerteza e a resposta xurídica ante este. No seu atractivo traballo analiza a evolución que esta relación entre dereito e incerteza tivo, pasando da resposta inicial a esta relación baseada na economía, como as obras que se produciron fundamentalmente en América do Norte sobre a análise económica do dereito, para converterse na actualidade na relación entre dereito e literatura, acudindo a esta última, as súas ficcións, como novo paradigma na relación que se produce entre o dereito e a incerteza.

Efectivamente, ao falar de ficcións, cabe facer referencia a cuestións antigas, como pode ser o feito da creación da figura das persoas xurídicas, ata novas formas de resposta do dereito ante a incerteza, que están por estudar. Historicamente, o dereito tivo unha admiración cara ás ciencias empíricas, xa que se fundamentan na “seguridade e as certezas”. Non obstante, rota esa relación, cabe sinalar que ante a incerteza o dereito debe atopar a súa base nas Humanidades, aínda que o autor recorda que as utilidades prácticas que esa relación poida ter están por explotar¹⁰⁴. Remata este tomo coas reflexións sobre gobernanza pública, a distinción entre regular e gobernar, coas consecuencias que esta conceptualización ten (Gómez Jiménez¹⁰⁵), para pechar o apartado cunha reflexión xeral sobre regulación e dereito administrativo debida á pluma de Iñigo del Guayo¹⁰⁶.

O segundo bloque de traballos deste tomo trata sobre a libre competencia e os efectos que esta ten no dereito e as potestades administrativas. Este Santo Grial da modernidade, que é o principio de libre competencia, serviu para baleirar o campo de intervención dos poderes públicos, permitindo a privatización de moitas funcións ata este momento clasicamente públicas e impedindo noutros casos que a intervención pública en certos sectores puidese ser desenvolvida como ata a actualidade. Esta visión da libre competencia, con estas consecuencias, é debedora dun momento político no cal o neoliberalismo na súa face máis crúa estaba en vigor. Na actualidade, tal como o demostran algúns movementos políticos europeos, e non soamente os que poderían considerarse “extremistas”, formulan a relectura deste principio coa consecuencia de volver situar tamén o Estado como actor fundamental na prestación

102 BASSOLS COMA, M., “Buen gobierno, ética pública y altos cargos”, *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. III, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 2159-2191.

103 ESTEVE PARDO, J., “De la ciencia a la literatura. El camino del derecho ante la incertidumbre”, *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. III, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 2193-2205.

104 ESTEVE PARDO, J., “De la ciencia a la literatura. El camino del derecho ante la incertidumbre”, cit., p. 2204.

105 GÓMEZ-JIMÉNEZ, M.L., “A modo de homenaje: breves reflexiones sobre la gobernanza pública desde la proyección del Derecho Administrativo Global en España”, *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. III, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 2207-2217.

106 DEL GUAYO CASTIELLA, I., “Regulación y Derecho Administrativo”, *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. III, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 2219-2235.

de servizos sociais e, no que corresponda obviamente, a entes como a Unión Europea. Nun ámbito máis limitado, atende á incidencia do principio de competencia no ámbito local o traballo de Ortega Bernardo¹⁰⁷, en que se relatan algúns dos supostos nos cales se pretendeu, en virtude deste principio, reducir o campo de actividade dos entes locais, como cando se pretende que os entes locais non poidan prestar servizos deportivos, servizos de gardaría, dar clases de inglés ou exhibir películas en público. A pretensión de impedir estas actividades públicas porque poden chocar coas privadas e afectar ao principio de libre competencia non é aceptada polos tribunais, onde a idea de servizo público de ámbito local non pode verse afectada por este principio de libre competencia. Máis alá da clave xurídica, entender que a intervención privada neses sectores poida impedir a intervención pública non pode deixar de sorprender e chamar poderosamente a atención. Con estes enfoques, perséguese que toda actividade de prestación de servizo público de carácter gratuíto ou de prezo subvencionado se considere contraria a dereito. Deste xeito, procederíase a unha diminución tal das funcións públicas que, en certo sentido, poría en cuestión a propia idea de democracia.

Unha análise desta función de servizo público, competencia e libre circulación de mercadorías é realizada por Trias Prats¹⁰⁸, ao estudar estes principios no mercado europeo dos residuos¹⁰⁹. Neste artigo ponse de manifesto que unha lectura tan exixente do principio de libre competencia poría en cuestión a idea de servizo público, con este nome ou con outro, polo que o propio Tratado de Funcionamento da Unión Europea, no seu artigo 106.2, xa establece que nos casos das denominadas empresas públicas encargadas da xestión de “servizos de interese económico xeral”, cando a aplicación das normas de competencia impida o cumprimento das obrigas derivadas deses servizos, o cumprimento desa “misión específica”, neses casos as ditas normas europeas non atoparán aplicación¹¹⁰.

Os dous seguintes traballos tratan de dúas cuestións de grande interese. A primeira delas é a relación entre as resolucións das autoridades administrativas e dos tribunais en materia de dereito da competencia. O ilustrativo título, “cooperación e concorrencia entre autoridades administrativas e tribunais”, reflicte a problemática que se suscita entre a aplicación das normas de competencia polos tribunais ordinarios, pola xurisdición civil, e as resolucións que poida adoptar a CNMC. Huergo Lora¹¹¹ analiza con detalle esta cuestión, pondo de manifesto que, a pesar de que as decisións da Comisión Europea en materia de competencia vinculan as autoridades internas administrativas e xudiciais, non obstante as decisións da CNMC non o son para os tribunais. Esta falta de efecto vinculante non significa, en cambio, que as resolucións da CNMC non teñan un importante peso nos procesos xudiciais¹¹². O último traballo refírese á execución do dereito comunitario da competencia polas autoridades

107 ORTEGA BERNARDO, J., “Derecho de defensa de la competencia y Administraciones públicas: una visión sobre las excepciones a la aplicación de las normas de la competencia a los Gobiernos locales”, *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. III, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 2239-2259.

108 TRIAS PRATS, B., “Servicio público, competencia y libre circulación de mercancías en el mercado europeo de los residuos”, *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. III, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 2261-2282.

109 TRIAS PRATS, B., “Servicio público, competencia y libre circulación de mercancías en el mercado europeo de los residuos”, cit., p. 2261 e ss.

110 TRIAS PRATS, B., “Servicio público, competencia y libre circulación de mercancías en el mercado europeo de los residuos”, cit., p. 2281.

111 HUERGO LORA, A., “Derecho de la competencia. Cooperación y concurrencia entre autoridades administrativas y Tribunales”, *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. III, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 2283-2312.

112 HUERGO LORA, A., “Derecho de la competencia. Cooperación y concurrencia entre autoridades administrativas y Tribunales”, cit., p. 2311.

estatais e o que esta aplicación significa desde a perspectiva da problemática que unha aplicación descentralizada deste tipo, nunha organización como a Unión Europea leva consigo (Guillén Caramés¹¹³).

O seguinte grupo de traballos comeza co significativo nome de “Síndrome de Lázaro” (Santamaría Pastor¹¹⁴), que trata dos recursos administrativos derivados das exixencias que a normativa europea establece neste eido, sinalando en principio que estes recursos demostraban a súa “boa saúde” no ámbito económico-administrativo e tamén se quere lograr esa mesma boa saúde no ámbito da contratación administrativa. Efectivamente, o autor expón a importancia que a vía administrativa pode ter na resolución de contenciosos coa Administración, indicando o profundo significado que debía ter a terminación convencional de procedementos, respecto da cal di que as administracións públicas non están certamente acostumadas a esa forma de finalización. Non obstante, a normativa europea fixo que as administracións volvesen sobre os seus pasos, obrigándoas a realizar a correspondente transposición das directivas de recursos europeos, especialmente as directivas 89/665/CE e 92/13/CE, fronte ás cales se manifestou unha clara resistencia, igual que fronte a outras directivas ditadas posteriormente. A transposición destas normas no ordenamento interno viuse afectada de xeito importante pola intervención do Tribunal de Xustiza, que declarou xa no ano 2003 o incumprimento por parte do Reino de España das obrigas impostas pola Directiva de recursos. Tal como sinala o autor, a resposta do Goberno tardou catro anos en desenvolverse, e foi no ano 2007 cando se regulou por primeira vez o recurso especial en materia de contratación¹¹⁵. Posteriormente produciuse unha nova sentenza en 2008, á que se respondeu tamén mediante a modificación operada pola Lei 34/2010. Para o autor, a execución da directiva non a respectou con total fidelidade. Na súa análise posterior atende á natureza dos órganos competentes para a resolución dos recursos, ao requisito da independencia dos seus órganos, ás características dos seus titulares, en especial a inamovibilidade e duración do mandato, así como á capacitación profesional, facendo tamén unha consideración sobre a regulación destas materias no ámbito autonómico. Un interesante traballo que está acompañado doutro de Noguera de la Muela¹¹⁶, en que se analiza tamén este recurso administrativo especial, en materia de contratos, aínda que insistindo de xeito especial no control xurisdiccional da contratación pública e na necesidade de establecer medidas cautelares autónomas no recurso contencioso-administrativo, así como un procedemento, que dá en chamar “urxente”, en materia de contratación¹¹⁷.

Para evidenciar a importancia que ten a incidencia do dereito europeo na contratación pública, non hai máis que comprobar os artigos que se dedican a esta materia, ademais dos xa

113 GUILLÉN CARAMÉS, J., “La ejecución del Derecho comunitario de la competencia por las autoridades nacionales: un modelo de aplicación descentralizada de la legislación europea”, *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. III, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 2313-2351.

114 SANTAMARÍA PASTOR, J.A., “Un síndrome de Lázaro en el Derecho Administrativo español”, *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. III, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 2511-2537.

115 SANTAMARÍA PASTOR, J.A., “Un síndrome de Lázaro en el Derecho Administrativo español”, cit., p. 2515.

116 NOGUERA DE LA MUELA, B., “El proceso de europeización de las reglas nacionales en el establecimiento de un sistema rápido y eficaz de control de la contratación pública: el recurso administrativo especial en materia de contratos”, *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. III, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 2539-2571.

117 NOGUERA DE LA MUELA, B., “El proceso de europeización de las reglas nacionales en el establecimiento de un sistema rápido y eficaz de control de la contratación pública: el recurso administrativo especial en materia de contratos”, cit., pp. 2539 e ss.

sinalados, e que se deben ás plumas de De los Mozos¹¹⁸, Hernández González¹¹⁹, Mellado Ruiz¹²⁰ e Suay Rincón¹²¹. Os tres primeiros tratan dunha forma máis xenérica a relación que se produce entre esas normas comunitarias e a evolución da normativa interna de contratos públicos, resaltando cuestións diversas como o alcance do título competencial da normativa europea para ditar as directivas adoptadas, así como a incidencia que esta normativa ten nas prerrogativas que a Administración posúe na relación contractual, especialmente a interpretación unilateral e a resolución unilateral dos contratos¹²². Ten tamén interese a reflexión sobre o contrato de concesión, a dificultade na súa conceptualización, se se vincula á remuneración do concesionario, mediante a retribución indirecta polos usuarios, ou se se fai a través da idea do risco de explotación. Tamén chama a atención sobre a forma en que a normativa europea afecta ao contrato de xestión de servizos públicos, ao contrato de colaboración pública-privada e ao ámbito ao cal se vai dirixir o contrato de concesión, superando as limitacións dos contratos de servizo público¹²³. Neste labor de transposición estímase ademais que algúns aspectos das previsións comunitarias poden ter dificultades de encaixe sistemático e formal, realizándose unha análise detida desta problemática en relación coas concesións de servizo público¹²⁴. Para rematar este apartado de contratación pública, cabe destacar o percorrido xurisprudencial que efectúa, tanto da xurisprudencia interna como da europea, o maxistrado Suay Rincón¹²⁵. Desde unha perspectiva máis concreta, Bocanegra Sierra analiza a renuncia ás concesións de obra como unha solución equilibrada nos casos de ruptura do equilibrio económico do contrato, análise puntual dunha problemática importante e sobre a cal o autor fai unhas interesantes consideracións¹²⁶.

En materia de urbanismo, hai que sinalar o traballo de Quintana López¹²⁷, analizando a repartición competencial nunha materia de tanta importancia como a rehabilitación, rexeneración e renovación das cidades, regulada pola Lei estatal 8/2013. As reflexións sobre esta materia teñen grande interese, xa que non parece que houbera unha reflexión suficiente sobre as consecuencias que na crise económica tivo a regulación do urbanismo, regulación que, desde logo, non serviu para canalizar o desenvolvemento urbanístico, tampouco para evitar a

-
- 118 DE LOS MOZOS TOUYA, I., "Sobre la supuesta incidencia de la Unión Europea en el régimen específico del contrato administrativo", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. III, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 2429-2447.
- 119 HERNÁNDEZ GONZÁLEZ, F.L., "La construcción del contrato de concesión en el Derecho de la Unión Europea", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. III, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 2449-2480.
- 120 MELLADO RUIZ, L., "Aproximación a la influencia del Derecho comunitario sobre la normativa interna relativa a las concesiones de servicios públicos", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. III, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 2481-2509.
- 121 SUAY RINCÓN, J., "Urbanismo y contratación pública: jurisprudencia nacional y europea", cit., pp. 2583-2607.
- 122 DE LOS MOZOS TOUYA, I., "Sobre la supuesta incidencia de la Unión Europea en el régimen específico del contrato administrativo", cit., pp. 2445 y 2446.
- 123 HERNÁNDEZ GONZÁLEZ, F.L., "La construcción del contrato de concesión en el Derecho de la Unión Europea", cit., pp. 2477-2479.
- 124 MELLADO RUIZ, L., "Aproximación a la influencia del Derecho comunitario sobre la normativa interna relativa a las concesiones de servicios públicos", cit., pp. 2481 e ss.
- 125 SUAY RINCÓN, J., "Urbanismo y contratación pública: jurisprudencia nacional y europea", cit., pp. 2583 y ss.
- 126 BOCANEGRA SIERRA, R.E., "La renuncia a las concesiones de obra como solución equilibrada en los supuestos de ruptura del equilibrio económico del contrato", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. III, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 2573 e ss.
- 127 QUINTANA LÓPEZ, T., "La cuestión competencial sobre la rehabilitación, regeneración y renovación de las ciudades. La Ley 8/2013, de 26 de junio", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. III, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 2609-2632.

corrupción e, tal como sinalou o informe elaborado polos parlamentarios europeos, para preservar os dereitos da cidadanía en moitos casos fronte ao poder omnímodo da Administración e de certos intereses empresariais urbanísticos. A lei á que fai referencia Quintana López parece que quere dar unha resposta a este carácter expansivo do urbanismo, que é contestado por algunhas comunidades autónomas. En principio, a finalidade que persegue a lei é boa, pódese compartir, aínda que a análise competencial destas pode presentar certas dúbidas. O autor considera que existe unha importante xurisprudencia constitucional na materia, pero, a pesar dela, as diferenzas na interpretación sobre as competencias estatais segue estando á orde do día e reflíctese, neste caso, na Lei 8/2013 e a resposta que se tivo por parte das comunidades autónomas. Trátase das coñecidas como competencias transversais, ás que fai referencia Quintana López e que analiza detidamente, en concreto ao estudar as bases e a coordinación da planificación da actividade económica: as condicións básicas que garantan a igualdade de todos os españois no exercicio dos dereitos e no cumprimento das súas obrigas, as bases do réxime xurídico das administracións públicas e o procedemento administrativo común, a lexislación básica sobre protección do medio ambiente e sobre réxime enerxético, constitúen os títulos competenciais aos que o autor atende para comprobar a incidencia que poden ter na sentenza que o Tribunal Constitucional dite na análise da citada lei¹²⁸.

Nesta análise competencial presenta grande interese o traballo de Sánchez Blanco, no cal analiza a relación entre a xurisprudencia penal nos delitos sobre ordenación do territorio e urbanismo e a relación existente entre a lexislación básica estatal e as normas autonómicas de ordenación do territorio. O autor considera que na xurisprudencia penal se produce o desenvolvemento de conceptos que se incorporaron no artigo 359 do Código penal, sen atender debidamente ao concepto de solo non urbanizable, tal como está regulado no artigo 9 da Lei do solo de 1998, cuestión interesante que responde tamén á preocupación existente en materia penal ao acentuarse a existencia de regulacións dos delitos penais en branco. Nestes delitos existe unha remisión a regulacións tipicamente administrativas, o que amosa a necesidade e a importancia de atender á cuestión prexudicial en materia administrativa¹²⁹, aspecto ao que tamén atende o interesante traballo de Lozano Cutanda¹³⁰ sobre o que chama os delitos administrativos¹³¹. Finalmente, expónse unha problemática interesante con reflexo no ámbito urbanístico, a clasificación hoteleira, onde Blasco Esteve analiza a heteroxeneidade de criterios existentes nesta materia, defendendo a conveniencia de que haxa unha converxencia ou harmonización da clasificación hoteleira. Considera o autor que existe unha excesiva heteroxeneidade, e faíno analizando o Decreto rioxano 14/2011 e o Decreto balear 20/2011¹³².

128 QUINTANA LÓPEZ, T., “La cuestión competencial sobre la rehabilitación, regeneración y renovación de las ciudades. La Ley 8/2013, de 26 de junio”, cit., pp. 2620 e ss.

129 SÁNCHEZ BLANCO, A., “Un lapsus de la Jurisprudencia Penal en los delitos sobre Ordenación del Territorio y Urbanismo: la elusión de la legislación básica estatal y de las competencias autonómicas de ordenación del territorio”, *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. III, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 2657-2679.

130 LOZANO CUTANDA, B., “La potestad sancionadora de la Administración y su adecuada articulación con los delitos administrativos. Una cuestión pendiente”, *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. III, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 2837-2856.

131 LOZANO CUTANDA, B., “La potestad sancionadora de la Administración y su adecuada articulación con los delitos administrativos. Una cuestión pendiente”, cit., pp. 2837 e ss.

132 BLASCO ESTEVE, A., “La competencia sobre clasificación hotelera: heterogeneidad versus armonización”, *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. III, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 2633 e ss.

O dereito administrativo económico desde a perspectiva da Unión Europea, e en concreto da política monetaria e financeira, atopa acollida neste terceiro volume coas achegas de García-Álvarez¹³³, Ponce Solé¹³⁴ e García Ureta¹³⁵. García-Álvarez e García Ureta analizan desde unha perspectiva institucional o funcionamento do sistema financeiro, comezando o primeiro deles por mostrar a crise que se produciu na supervisión das entidades de crédito, tal como se manifestou na recente crise económica, coas consecuencias que tivo. García-Álvarez analiza a función que lle pode corresponder ao Banco Central Europeo na supervisión das entidades de crédito, o equilibrio que debe existir entre o Consello de Goberno e o Consello de Supervisión, as relacións entre a autoridade bancaria europea e o Banco Central Europeo e as competencias que en materia de supervisión bancaria lles corresponden ás autoridades internas¹³⁶. Concretando algúns problemas organizativos nesta materia, García Ureta analiza a posición do Banco Central Europeo e das autoridades estatais no Mecanismo Único de Supervisión Bancaria. No seu traballo analiza detidamente o Regulamento marco do Mecanismo Único de Supervisión Bancaria, Regulamento 1024/2013, pondo especial atención na relación que se pode producir entre as funcións que lle corresponden ao Banco Central Europeo e ás autoridades internas¹³⁷. Pecha a análise o traballo de Ponce Solé, que fai unha análise sobre o réxime xurídico da banca desde unha perspectiva novidosa e que non hai máis remedio que compartir. Ata agora a regulamentación da intervención pública no ámbito financeiro realizábase fundamentalmente desde unha perspectiva que podería chamarse externa, establecéndose un réxime xurídico dunha actividade que se entende importante para o sistema, do mesmo xeito que se poden regular outras actividades económicas como poden ser o comercio. A regulación neste sector xa foi definida como “marasmo normativo”. Por outra banda, a relación dos particulares coas entidades financeiras, dada a dependencia do funcionamento actual que se ten con elas, formula a “exclusión financeira”, que se define como “a incapacidade, imposibilidade ou dificultade en acceder e usar servizos financeiros básicos”¹³⁸. De aquí que se realice unha crítica á perspectiva clásica da actividade bancaria como unha actividade simplemente privada, para pasar a considerar como unha actividade ou un “servizo de interese económico xeral”, nos termos utilizados na Unión Europea¹³⁹. Trátase dun traballo novidoso e de grande interese que hai que saudar efusivamente.

-
- 133 GARCÍA-ÁLVAREZ GARCÍA, G., “La supervisión por el Banco Central Europeo de las entidades de crédito españolas”, *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. III, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 2355-2379.
- 134 PONCE SOLÉ, J., “Bancos privados y servicios de interés general. La Directiva 2014/92UE del Parlamento europeo y del Consejo, de 23 de julio de 2014, y el acceso a cuentas de pago básicas”, *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. III, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 2381-2403.
- 135 GARCÍA URETA, A., “Consideraciones sobre la posición del Banco Central Europeo y las autoridades estatales en el mecanismo único de supervisión prudencial bancaria”, *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. III, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 2405-2426.
- 136 GARCÍA-ÁLVAREZ GARCÍA, G., “La supervisión por el Banco Central Europeo de las entidades de crédito españolas”, cit., pp. 2355 e ss.
- 137 GARCÍA URETA, A., “Consideraciones sobre la posición del Banco Central Europeo y las autoridades estatales en el mecanismo único de supervisión prudencial bancaria”, cit., pp. 2413 e ss.
- 138 PONCE SOLÉ, J., “Bancos privados y servicios de interés general. La Directiva 2014/92UE del Parlamento europeo y del Consejo, de 23 de julio de 2014, y el acceso a cuentas de pago básicas”, cit., p. 2382.
- 139 PONCE SOLÉ, J., “Bancos privados y servicios de interés general. La Directiva 2014/92UE del Parlamento europeo y del Consejo, de 23 de julio de 2014, y el acceso a cuentas de pago básicas”, cit., p. 2383.

Interesa destacar neste terceiro tomo o apartado relativo á responsabilidade extracontractual da Administración e do lexislador. Son cinco as achegas que se realizan (González Ramos¹⁴⁰, Trayter Jiménez¹⁴¹, De la Oliva Santos¹⁴², Ruiz López¹⁴³ e Jiménez-Blanco¹⁴⁴), todas elas importantes, e malia incidiren sobre un mesmo tema e, pola propia orixe da obra, non haber un acordo previo entre os autores, as cinco tratan aspectos diferentes e resultan mutuamente complementarias.

Tres das achegas tratan sobre a historia¹⁴⁵, a regulación constitucional e os problemas actuais que suscita¹⁴⁶, provocados pola nova regulación xurídica da institución e polos problemas relativos á concordancia do réxime interno e do comunitario da responsabilidade patrimonial do Estado lexislador¹⁴⁷. Os tres traballos son de grande interese, resaltando nos dous últimos o esforzo de actualización que presentan sobre a responsabilidade extracontractual da Administración e do lexislador, sentando os aspectos principais obxecto de debate na actualidade. A estas reflexións xerais únense a de dous aspectos, que poderían considerarse parciais, da responsabilidade extracontractual, sendo o primeiro o importante tema da transmisibilidade ou intransmisibilidade do dereito a ser indemnizado pola Administración pública con motivo dos danos que poidan ser causados polo funcionamento dos servizos públicos¹⁴⁸. Aquí destaca a postura que claramente adopta o autor, partidario da intransmisibilidade, pero onde acode a unha xustificación teórica propia que presenta un grande interese. O outro autor que finaliza o apartado é Jiménez-Blanco, quen dedica unhas reflexións á problemática que se produce noutros eidos da responsabilidade patrimonial da Administración, en especial aqueles tamén derivados da idea de confianza lexítima, categoría trasladada do dereito público alemán. O autor compara a problemática que, especialmente en materia de enerxía, se produciu como consecuencia da modificación do réxime xurídico da explotación das enerxías renovables, equiparando a resposta xurídica producida pola xurisprudencia do Tribunal Supremo á producida polos tribunais na República Federal de Alemaña. Teñen

140 GONZÁLEZ RAMOS, C., “Sobre la formación histórica del régimen de responsabilidad extracontractual de la Administración Pública”, *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. III, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 2719-2737.

141 TRAYTER JIMÉNEZ, J.M., “La responsabilidad patrimonial de la Administración pública como institución reconocida en la Constitución. Problemas que suscita en la actualidad”, *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. III, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 2739-2762.

142 DE LA OLIVA SANTOS, A., “Transmisibilidad o intransmisibilidad del derecho a ser indemnizado por la Administración pública en razón de daños causados por el funcionamiento de servicios públicos. (Reflexiones sobre la naturaleza de ese derecho y una propuesta)”, *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. III, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 2763-2762.

143 RUIZ LÓPEZ, M.A., “Problemas de concordancia del régimen interno y comunitario de la responsabilidad patrimonial del Estado-Legisador”, *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. III, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 2783-2805.

144 JIMÉNEZ-BLANCO Y CARRILLO DE ALBORNOZ, A., “La otra responsabilidad patrimonial de la Administración”, *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. III, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 2807-2833.

145 GONZÁLEZ RAMOS, C., “Sobre la formación histórica del régimen de responsabilidad extracontractual de la Administración Pública”, cit., pp. 2719 e ss.

146 TRAYTER JIMÉNEZ, J.M., “La responsabilidad patrimonial de la Administración pública como institución reconocida en la Constitución. Problemas que suscita en la actualidad”, cit., pp. 2739 y ss.

147 RUIZ LÓPEZ, M.A., “Problemas de concordancia del régimen interno y comunitario de la responsabilidad patrimonial del Estado-Legisador”, cit., pp. 2783 e ss.

148 DE LA OLIVA SANTOS, A., “Transmisibilidad o intransmisibilidad del derecho a ser indemnizado por la Administración pública en razón de daños causados por el funcionamiento de servicios públicos. (Reflexiones sobre la naturaleza de ese derecho y una propuesta)”, cit., pp. 2763 e ss.

especial interese neste traballo as reflexións do autor sobre a relación que se produce entre o réxime da responsabilidade, a xurisprudencia interna e os pronunciamentos que poidan derivar dos tribunais de arbitraje internacionais. Cómpre salientar tamén a problemática derivada das competencias da Unión Europea nesta materia e as consecuencias que no réxime xurídico da arbitraje e a responsabilidade poden derivar precisamente desa regulación. É este un artigo escrito con soltura e que, a pesar da dificultade do tema, se fai doadamente comprensible para o lector.

Outros traballos que podemos atopar tratan de diferentes temas, como o dereito de augas, no cal Delgado Piqueras volve á análise desa idea tan importante que é o ámbito territorial da cunca hidrográfica como compoñente fundamental dunha política de augas, tanto no dereito español como no europeo¹⁴⁹. Certamente, desde unha perspectiva teórica, a idea da cunca xeográfica como ámbito de xestión hai que saudala positivamente. O autor pon de manifesto como a formulación teórica se asume plenamente, pero a práctica política en materia de augas é moi deficiente. A xestión das augas requiriría un acordo político que facilite precisamente a forma de participación de todos os entes interesados e con competencias na materia. Isto non se fai, e en particular hai que dicir que a participación das comunidades autónomas na política da auga non é atendida suficientemente pola Administración central. Quizais iso se deba en parte á pobre e limitada política de augas que se realiza no Estado, onde se chegan a producir situacións tan peculiares como que as propias multas, impostas ás empresas polo incumprimento das súas obrigas, sexan satisfeitas pola entidade local correspondente co obxecto de que a empresa non se deslocalice. De aí que a reflexión sobre este tema sempre haxa que saudala de forma positiva.

A existencia xurídica gratuita é analizada polo profesor López Benítez¹⁵⁰, tan importante e máis cando o Tribunal Constitucional tivo que intervir establecendo a inconstitucionalidade das taxas no ámbito xudicial, en concreto a normativa ditada polo anterior Goberno. Este é un tema de grande importancia, xa que o dereito á tutela xudicial está vinculado precisamente a que exista un sistema de asistencia xurídica gratuita que permita que ese dereito sexa realmente factible. O traballo de López Benítez analiza as competencias autonómicas e estatais na materia, o deseño organizativo para a prestación deste servizo público e a súa prestación polos colexios profesionais, coa problemática que iso xera. O autor realiza finalmente unhas interesantes consideracións sobre a repartición competencial Estado-comunidades autónomas, coas consecuencias herdadas da Lei 1/1996 e a idea de asunción do exercicio efectivo das competencias, así como do posterior financiamento por parte do Ministerio de Xustiza dos servizos que están vinculados á asistencia xurídica gratuita.

Lozano Cutanda analiza o que dá en chamar o espectacular desenvolvemento da potestade sancionadora da Administración, estudando especificamente a problemática das normas penais en branco e a súa relación co principio de intervención mínima. A autora chama a atención sobre o aumento crecente da intervención penal mediante as denominadas normas penais en branco, que denomina delitos administrativos, remitíndose especialmente

149 DELGADO PIQUERAS, F., "La cuenca hidrográfica como ámbito territorial para la gobernanza del agua en el Derecho español y europeo", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. III, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 2683 e ss.

150 LÓPEZ BENÍTEZ, M., "Cláusulas subrogatorias en materia de Administración de Justicia y prestación de los servicios de asistencia jurídica gratuita", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. III, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 2699-2715.

á problemática da prexudicialidade, á que xa atendeu hai algúns anos o traballo de Ballbé Mallol e Padrós Reig. Nesta relación e ao tratar da prexudicialidade remite tamén ao artigo 31 bis do Código penal e ao que considera unha norma practicamente administrativa, se se analizan os requisitos que se lles queren requirir ás empresas e aos administradores cando se trate da responsabilidade penal das persoas xurídicas¹⁵¹. Neste sentido, ten especial interese a referencia que fai á sentenza do Tribunal Supremo 663/2005. Tamén atende a autora á problemática vinculada ao principio *non bis in idem*, á dificultade de diferenciación entre a ilicitude penal e a ilicitude administrativa nos delitos tipificados como leis penais en branco, reclamando a necesidade da regulación das cuestións prexudiciais administrativas na orde xurisdiccional penal. Trátase dun traballo de actualidade e de interesante lectura.

Remata este terceiro volume con tres artigos dedicados aos límites e ás garantías constitucionais das axudas públicas, á estabilidade orzamentaria e ao déficit público no ámbito autonómico e á estabilidade orzamentaria local. O primeiro deles é de Burlada Echeveste¹⁵² e os posteriores, de Villar Rojas¹⁵³ e Calvo Vérguez¹⁵⁴. Empezando por estes últimos traballos, Villar Rojas analiza a problemática xurídica que presenta o control da estabilidade orzamentaria no ámbito local, coa consecuencia que ten do fortalecemento da tutela estatal e dos controis que se fortalecen e que a tutela estatal provoca. Analiza o autor as medidas para o control do endebedamento, especialmente tamén o financiamento para o pagamento de débedas para provedores, entrando posteriormente no estudo da relación existente entre a estabilidade orzamentaria e a autonomía local. Ambos os dous son mandatos constitucionais que teñen un mesmo rango, pero que na súa posta en práctica prima de xeito sinalado o primeiro. Neste sentido, o autor analiza a problemática da deslegalización das potestades de control, ao ter transitado dunha supervisión regulada a unha discrecional e, en definitiva, ter chegado a unha situación en que o necesario equilibrio que debería darse entre o cumprimento da estabilidade orzamentaria e a súa tutela e a autonomía local, principios ambos os dous de rango constitucional, como se sinalou anteriormente, debería estar equilibrada e non cunha clara vantaxe para o primeiro deles¹⁵⁵.

Bibliografía

AGIRREAZKUENAGA ZIGORRAGA, I., “La idea de España y su organización territorial en el siglo XXI”, *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.

151 LOZANO CUTANDA, B., “La potestad sancionadora de la Administración y su adecuada articulación con los delitos administrativos. Una cuestión pendiente”, cit., p. 2841.

152 BURLADA ECHEVESTE, J.L., “Límites y garantías constitucionales de la Deuda pública”, *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. III, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 2883-2909.

153 VILLAR ROJAS, F.J., “El control de la estabilidad presupuestaria local: de nuevo la tutela estatal y sus vicios”, *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. III, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 2859-2882.

154 CALVO VÉRGEZ, J., “La evolución de la Deuda pública autonómica y del déficit público de los entes regionales durante el ejercicio 2014. Algunas consideraciones”, *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. III, Centro de Estudios Políticos e Constitucionais, Madrid, 2016, pp. 2911-2935.

155 VILLAR ROJAS, F.J., “El control de la estabilidad presupuestaria local: de nuevo la tutela estatal y sus vicios”, cit., p. 2882.

- ALEGRE ÁVILA, J. M., "El Estado territorial y el Título VIII de la Constitución: unas pinceladas a contracorriente", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- ALONSO MAS, M.^aJ., "La necesaria reforma de la justicia administrativa", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. I, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- ÁLVAREZ GARCÍA, V., "La primacía del Derecho Comunitario sobre la jurisprudencia constitucional española y su efecto recentralizador: el caso de los controles técnicos sobre los vehículos de motor", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. I, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- ARENILLA SÁEZ, M., "Las posibilidades de mejora del Estado autonómico", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- ARZOZ SANTISTEBAN, X., "¿Reforma o abandono de la legislación básica como técnica de limitación de competencias?", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- BAÑO LEÓN, J. M.^a (coord.), *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- BAÑO LEÓN, J. M.^a, "Presentación", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. I, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- BARRERO RODRÍGUEZ, C., "Las mancomunidades en la Ley 27/2013, de racionalización y sostenibilidad de la Administración local. El mantenimiento final de la situación anterior", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- BARRIO ANDRÉS, M., "El Consejo de Estado: institución de tradición y de progreso", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. I, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- BASSOLS COMA, M., "Buen gobierno, ética pública y altos cargos", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. III, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- BAUZA MARTORELL, C. J., "Revisión del sistema constitucional de distribución de competencias en España: ¿ruptura o reforma?", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.

regap

NOTAS

- BELTRÁN DE FELIPE, M., e DUARTE MARTÍNEZ, R., “¿Pueden ser concejales, o miembros del órgano de gobierno local, personas que no hayan sido elegidas por los ciudadanos? Reflexiones sobre la reciente jurisprudencia constitucional y la democracia local”, *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- BETANCOURT RODRÍGUEZ, A., “Calidad de la ley: razonabilidad, arbitrariedad y control”, *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. I, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- BLASCO ESTEVE, A., “La competencia sobre clasificación hotelera: heterogeneidad versus armonización”, *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. III, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- BOCANEGRA SIERRA, R. E., “La renuncia a las concesiones de obra como solución equilibrada en los supuestos de ruptura del equilibrio económico del contrato”, *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. III, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- BOQUERA OLIVER, J. M., “Confusión sobre la soberanía”, *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- BORRAJO INIESTA, I., “La urdimbre política del Estado de las Autonomías”, *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. I, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- BOTO ÁLVAREZ, A., “Los entes locales intermedios: algunas experiencias comparadas dentro de la Unión Europea”, *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- BOUAZZA ARIÑO, O., “Intereses colectivos y directos individuales en la jurisprudencia reciente del Tribunal Europeo de Derechos Humanos sobre el medio ambiente”, *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. I, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- BURLADA ECHEVESTE, J. L., “Límites y garantías constitucionales de la Deuda pública”, *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. III, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- CALVO VERGEZ, J., “La evolución de la Deuda pública autonómica y del déficit público de los entes regionales durante el ejercicio 2014. Algunas consideraciones”, *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. III, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- CARBONELL PORRAS, E., “La supletoriedad del Derecho estatal”, *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.

- CARRILLO, M., "Reforma constitucional con el trasfondo de Cataluña", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- CARRO FERNÁNDEZ-VALMAYOR, J. L., "Presupuestos conceptuales de una reforma constitucional del Estado autonómico. Algunas consideraciones prospectivas", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- CASTILLO BLANCO, F. A., "La reforma de los Gobiernos locales en España: ¿una oportunidad perdida para lograr una planta local competitiva y sostenible?", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- COBREROS MENDAZONA, E., "La aplicación del principio de primacía del Derecho de la Unión Europea por la Administración", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. I, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- COSCULLUELA MONTANER, L., "Las bases del régimen jurídico de las administraciones públicas: evolución del concepto como criterio de atribución competencial al Estado", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- CUESTA REVILLA, J., "El nuevo marco estatal para la proyección exterior de las Comunidades Autónomas y la Ley Catalana 6/2014, de 4 de diciembre, de acción exterior y relaciones con la Unión Europea", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- DE LA QUADRA-SALCEDO FERNÁNDEZ DEL CASTILLO, T. "Independencia y democracia. El Título VIII y la indisoluble unidad de la nación española", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- DE LA OLIVA SANTOS, A., "Transmisibilidad o intransmisibilidad del derecho a ser indemnizado por la Administración pública en razón de daños causados por el funcionamiento de servicios públicos. (Reflexiones sobre la naturaleza de ese derecho y una propuesta)", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. III, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- DE LOS MOZOS TOUYA, I., "Sobre la supuesta incidencia de la Unión Europea en el régimen específico del contrato administrativo", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. III, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- DE VICENTE DOMINGO, R., "Justicia administrativa antes y después de la constitución española de 1978", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. I, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.

Regap

NOTAS

- DEL GUAYO CASTIELLA, I., "Regulación y Derecho Administrativo", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. III, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- DELGADO PIQUERAS, F., "La cuenca hidrográfica como ámbito territorial para la gobernanza del agua en el Derecho español y europeo", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. III, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- DÍEZ-PICAZO, L. M.^a, "Apología de la democracia representativa", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. I, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- DÍEZ SÁNCHEZ, J. J., "En torno a la improbable revisión de las previsiones constitucionales y legales sobre el derecho de gracia", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. I, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- ESTEVE PARDO, J., "De la ciencia a la literatura. El camino del derecho ante la incertidumbre", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. III, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- FALCÓN Y TELLA, R., "Las competencias tributarias del Estado, las Comunidades Autónomas y las haciendas locales", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- FERNÁNDEZ FARRERES, Germán, "Sobre la reforma del Tribunal Constitucional y las asignaciones de los magistrados constitucionales", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. I, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- FERNÁNDEZ RODRÍGUEZ, T. R., "La justicia deportiva: Reflexiones sobre un problema pendiente", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. I, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- FERNÁNDEZ ROZAS, J. C., "Control de fronteras, asilo e inmigración en la Unión Europea: un conflicto competencial no resuelto", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. I, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- FERNÁNDEZ VALVERDE, R., "Del viejo acto político a la motivación de la potestad de gracia", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. I, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- FONT LLOVET, T., "Los retos actuales del Gobierno local: repolitización, diversificación, interiorización", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.

- GARCÍA-ÁLVAREZ GARCÍA, G., "La supervisión por el Banco Central Europeo de las entidades de crédito españolas", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. III, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- GARCÍA FERNÁNDEZ, J., "«Arbitra y modera el funcionamiento regular de las instituciones...». Reflexiones sobre la función arbitral y moderadora del monarca ante una eventual reforma constitucional", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. I, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- GARCÍA LUENGO, J., "La extensión en el sector público del principio de igualdad en la selección de personal", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. I, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- GARCÍA-MONCO, A. M., "La necesaria reforma de la financiación autonómica en la Constitución", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- GARCÍA RUBIO, F., "El marco del Derecho regional español ante la crisis económica", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- GARCÍA URETA, A., "Consideraciones sobre la posición del Banco Central Europeo y las autoridades estatales en el mecanismo único de supervisión prudencial bancaria", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. III, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- GIMENO FELIÚ, J. M.^a, "Administración pública y Derecho Administrativo en la Unión Europea: la consolidación de un modelo de uniformización jurídica", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. I, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- GÓMEZ-JIMÉNEZ, M. L., "A modo de homenaje: breves reflexiones sobre la gobernanza pública desde la proyección del Derecho Administrativo Global en España", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. III, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- GÓMEZ-FERRER MORANT, R., "Reflexión sobre la concepción de la democracia en nuestro sistema jurídico", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. I, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- GONZÁLEZ SANFIEL, A. M., "Desplazamiento *versus* inconstitucionalidad sobrevenida (la lucha encubierta entre la jurisdicción ordinaria y el Tribunal Constitucional)", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.

regap

NOTAS

- GONZÁLEZ RAMOS, C., “Sobre la formación histórica del régimen de responsabilidad extracontractual de la Administración Pública”, *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. III, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- GONZÁLEZ RÍOS, I., “Fundamentos normativos de la descentralización administrativa postconstitucional y del reciente “repliegue” de la administración pública”, *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- GUILLÉN CARAMÉS, J., “La ejecución del Derecho comunitario de la competencia por las autoridades nacionales: un modelo de aplicación descentralizada de la legislación europea”, *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. III, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- HERNÁNDEZ GONZÁLEZ, F.L., “La construcción del contrato de concesión en el Derecho de la Unión Europea”, *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. III, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- HUERGO LORA, A., “Derecho de la competencia. Cooperación y concurrencia entre autoridades administrativas y Tribunales”, *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. III, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- IGLESIAS GONZÁLEZ, F., “La potestad legislativa en el Estado autonómico”, *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. I, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- JIMÉNEZ-BLANCO Y CARRILLO DE ALBORNOZ, A., “La otra responsabilidad patrimonial de la Administración”, *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. III, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- LAFUENTE BENACHES, M., “Sobre los derechos sociales”, *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. I, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- LAGUNA, J. C., “Administraciones independientes”, *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. I, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- LÓPEZ BENÍTEZ, M., “Cláusulas subrogatorias en materia de Administración de Justicia y prestación de los servicios de asistencia jurídica gratuita”, *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. III, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- LOZANO CUTANDA, B., “La potestad sancionadora de la Administración y su adecuada articulación con los delitos administrativos. Una cuestión pendiente”, *Memorial para*

la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado, Vol. III, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.

MADRID PARRA, A., "Uso de las nuevas tecnologías en la construcción del mercado interior europeo", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. I, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.

MANGAS MARTÍN, A., "España y las reformas en la Unión Europea: de la política al Derecho", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. I, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.

MARTÍN REBOLLO, L., "Uso y abuso del Decreto-ley (un análisis empírico)", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. I, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.

MARTÍN-RETORTILLO BAQUER, L., "La reforma de la Constitución vista por un senador constituyente", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.

MARTÍNEZ LÓPEZ-MUÑIZ, J.L., "Trascendencia e improcedencia del Estado federal para España", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.

MEILAN GIL, J. L., "La búsqueda de «El Dorado» constitucional del Estado", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.

MELLADO RUIZ, L., "Aproximación a la influencia del Derecho comunitario sobre la normativa interna relativa a las concesiones de servicios públicos", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. III, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.

MENÉNDEZ SEBASTIÁN, E. M., "La configuración constitucional del Estado social y sus implicaciones en época de crisis", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. I, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.

MESTRE DELGADO, J. F., "La configuración del recurso de casación en torno al interés casacional", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. I, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.

MORENO MOLINA, A. M., "Las transformaciones del recurso contencioso-administrativo por imperio del Derecho europeo: jurisprudencia reciente TJUE", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. I, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.

Regap

NOTAS

- NIETO GARCÍA, A., "El federalismo español en 1873", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- NIETO GARRIDO, E., "El consorcio administrativo", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- NOGUERA DE LA MUELA, B., "El proceso de europeización de las reglas nacionales en el establecimiento de un sistema rápido y eficaz de control de la contratación pública: el recurso administrativo especial en materia de contratos", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. III, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- ORTEGA BERNARDO, J., "Derecho de defensa de la competencia y Administraciones públicas: una visión sobre las excepciones a la aplicación de las normas de la competencia a los Gobiernos locales", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. III, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- PAREJO ALFONSO, L., "Reflexiones en torno al Gobierno y Administración locales y su racionalización para garantizar su sostenibilidad", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- PÉREZ MORENO, A., "El concepto de «autonomías integradas»: una clave interpretativa de la Constitución española", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- PONCE SOLE, J., "Bancos privados y servicios de interés general. La Directiva 2014/92UE del Parlamento europeo y del Consejo, de 23 de julio de 2014, y el acceso a cuentas de pago básicas", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. III, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- QUINTANA LÓPEZ, T., "La cuestión competencial sobre la rehabilitación, regeneración y renovación de las ciudades. La Ley 8/2013, de 26 de junio", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. III, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- RAZQUIN LIZARRAGA, M., "Las competencias históricas de los territorios forales en la jurisprudencia del Tribunal Constitucional", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- REBOLLO PUIG, M., "En busca de la prevalencia perdida", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.

- REVUELTA PÉREZ, I., "La tutela judicial efectiva como límite superable a la ley singular", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. I, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- RODRÍGUEZ PORTUGUÉS, M., "Trasposición de directivas europeas y cláusula de supletoriedad del Derecho estatal", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- RODRÍGUEZ-ARANA MUÑOZ, J., "La Administración única, integrada o sincronizada", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- RUIZ LÓPEZ, M. A., "Problemas de concordancia del régimen interno y comunitario de la responsabilidad patrimonial del Estado-Legislador", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. III, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016,
- SÁNCHEZ BLANCO, A., "Un lapsus de la Jurisprudencia Penal en los delitos sobre Ordenación del Territorio y Urbanismo: la elusión de la legislación básica estatal y de las competencias autonómicas de ordenación del territorio", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. III, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- SARMIENTO LARRAURI, J. I., "Los delegados del Gobierno", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- SARRIÓN ESTEVE, J., "Supremacía constitucional y primacía del Derecho de la Unión Europea tras el caso Meloni", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. I, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- SÁNCHEZ MORÓN, M., "Sobre la reforma constitucional italiana, en lo relativo a la organización territorial de la República", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- SANTAMARÍA PASTOR, J. A., "Un síndrome de Lázaro en el Derecho Administrativo español", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. III, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- SAURA FRUCTUOSO, C., "Reflexiones sobre la plena protección constitucional del derecho a la propiedad privada", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. I, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- SOSA WAGNER, F., e FUERTES, M., "Europa y su metamorfosis", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. I, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.

Regap

NOTAS

- SUAY RINCÓN, J., "Urbanismo y contratación pública: jurisprudencia nacional y europea", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. III, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- TOLIVAR ALAS, L., "¿Debe sustantivarse el derecho al nombre en la Constitución? Reflexiones entre el *ius nomine* y el deber de identificación", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. I, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- TORNOS MAS, J., "Constitucionalismo y secesión", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- TORRES MURO, I., "El fracaso del «engorde» de los Estatutos de Autonomía", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- TRAYTER JIMÉNEZ, J. M., "La responsabilidad patrimonial de la Administración pública como institución reconocida en la Constitución. Problemas que suscita en la actualidad", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. III, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- TRIAS PRATS, B., "Servicio público, competencia y libre circulación de mercancías en el mercado europeo de los residuos", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. III, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- UREÑA SALCEDO, J. A., "La recentralización del Estado Autonómico", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- VAQUER CABALLERÍA, M., "El Gobierno del territorio. Propuestas para superar su insatisfactoria distribución competencial", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- VARELA-SUANCES CARPEGNA, J., "La cuestión territorial en las dos Repúblicas españolas", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. II, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.
- VILLAR ROJAS, F. J., "El control de la estabilidad presupuestaria local: de nuevo la tutela estatal y sus vicios", *Memorial para la reforma del Estado. Estudios en homenaje al profesor Santiago Muñoz Machado*, Vol. III, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2016.